

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1498

22

U-25

1872

y-5 w68

37/6

2010

220 471. ՄՐԲԱԶԱՆ 471

589-ՄՎ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

22

Մ-25ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՈՒԽՏԻ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

220
589-ՄՎ

ՀԱՄԱՐՈՒՄ

ՄԱՆԳԻՆԵՍՆՅՑ

Ծանոթանալու օրհորդրացի ուսուցիչներին
համար:

1004
90761

2001

12012

ՈՒՅԻՆ—1872

11418

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԵԱՅ Գ.

Վ.Ե.Է. ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՍՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ.

Ս. ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆ

ՀՒՆ ՈՒԽՏԻ Ե ԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆԻՅ ՄԻՆԶԵՐԻ ԳՐԻՍՏՈՍԻ
ԾՆՈՒՆԳՐ ԱՄԲ 5199:

§ 1. Աշխարհի արեղծագործություններ:

Ես քրիստոնեայ եմ և պաշտում եմ
ձյմարիա Աստուածը, ինչպէս իմ Արարիչ.
նա ստեղծեց երկինքը ու երկիրը ոչնչեց
մէկ և ամենազօր խօսքով, և տուաւ շե-
նութիւն վեց օրումը:

Առաջին օրը ստեղծեց լոյսը, և սկսաւ
գիշերն ու ցերեկը:

Երկրորդ օրը շինեց հաստատութիւնը
կամ ջրային կամարը, և կոչեց երկինք:

Տ 1 0 5

Նորրորդ օրը բաժանեց ջուրը ցամաքից,
և դեանի երեսը ծածկուեցաւ զանազան
պտղատու և անպտուղ ծառերով, բան-
ջարեղէնով, ծաղիկներով և խոտով. իսկ
ջրերից կազմուեցան ծովեր, լճեր, դետեր
և աղբիւրներ:

Չորրորդ օրը ստեղծեց արեգակը, լու-
սինք և աստղերը:

Հինգերորդ օրը Աստուած լցրեց ջրերը
ձկներով և օղը թռչուններով:

Վեցերորդ օրը ստեղծեց ցամաքային
կենդանիքը, և ամենքից յետոյ մարդը:

Եւ շատ լաւ եմ հասկանում, որ Աս-
տուած ոչինչ բանի կարօտ չէ, և այն վեց
օրուայ մէջ ինչ որ ստեղծեց՝ բոլորն մեզ
համար է, որ ճանաչենք նորանցմով Աս-
տուծոյ մեծութիւնը, փառքը և բարերա-
բութիւնը, պաշտենք և երկիրպագանենք
նրան, փառաւորենք զնա: Եւ ամենայն օր
ամենայն դորժ սկսելիս երեսս խաչակնքում
եմ, ինզրում եմ որ ինձ շնորհք տայ, և

իմ ամենայն բարի գործերուն օգնական
լինի, և միշտ խոնարհ շնորհակալութիւնս
մատուցանում եմ ասելով՝ Փառք Քեզ
Աստուած, փառք Քեզ՝ Քո ինձ ողոր-
մութեան համար:

§ 2, Մարդո՞ւ «պեղծելը»:

Որովհետեւ վեց օրուայ մէջ ստեղծուած-
ները անշունչ և անբան էին, և նորա չէին
կարող ճանաչել ոչ Աստուած և ոչ նո-
րա փառքը, ուստի ստեղծում է բանա-
կան արարած — մարդ: Առնում է աստ-
ուածային ձեռով հող, և շինում է մար-
դու մարմինը, և տալիս է նրան բանական
հոգի, ազատ և անմահ: Մարդն ստեղծ-
վում է աստուածային պատկերի և նմա-
նութեան: Աստուածային պատկերը այն
է, որ Աստուած կարգում է զնա իւր փո-
խանակ տէր և իշխան բոլոր արարածնե-
րու վերայ, իսկ նմանութիւնը՝ էր մարդու

կեանքի սրբութիւնը, արդարութիւնը և անմեղութիւնը:

Եթէ որ ուզում ենք, որ աստուածային պատկերը ու նմանութիւնը ունենալ, պիտի աշխատենք սուրբ և մաքուր պահել մեր անձը, և մեր կամքը չկատարել, այլ Աստուծոյ կամքը:

Առաջին մարդու անունն էր Ադամ: «Ա մէնակ էր. Աստուած նորա վերայ մէկ խորը քուն ձգեց, և քնած ժամանակ առաւ նորա կողքի ոսկորներէց մէկը, և այն ոսկորից ստեղծեց կին, անունը դրաւ Եւայ, ու տուաւ Ադամին օգնական, և օրհնեց, որ աճին ու բազմանան երկրի վերայ:

§ 3, Առաջին եկեղեցին դրախտում, և նախապէղծութիւնը երջանիկ վեճակը:

Աստուած տալիս է Ադամին ու Եւային սնակութեան տեղ, մէկ զուարճալի պար-

տեղ, զոր ինքը տնկել էր, և կոչուում էր Դրախտ, որ զտանուում էր այն տեղ, ուր Տիգրիս և Նփրատ գետերը բղնում են: Սոքա են Հայաստանում Արզրումի (Սարնոյ) մօտ: Այն տեղ հաստատում է առաջին Ն կեղեցին, որք անդամներն էին երկու հոգի — այր և կին: «Նոցա կերակուրն էր դրախտի ծառերի պտուղները. բայց երկու գլխաւոր ծառեր կային, մէկի անունն էր Կենաց Ժառ, որի պտուղը ուտելով պիտի մնային անմահ, և միւսն էր նոցա հնազանդութիւնը և սէրը առ Աստուած փորձելու համար, որի անունն էր Ժառ գիտեմալը — Բարին ու չարը: Աստուած զգուշացրեց որ այս ծառի պտուղը չուտեն, եթէ որ կուտեն, կը մեռնին:

Ադամ ու Եւայ իրանց կեանքի առաջին օրերը անցուցանում էին շատ երջանիկ, քանի որ հնազանդ էին Աստուծոյ հրամանին, նոքա խօսում էին Աստուծոյ և հրեշտակներու հետ. ոչինչ բանի հա-

մար հոգս չունէին. դրախտի մէջ աշխատանք էր զուարճութիւն, կերակուրը պատրաստ, որ չքաղցին, ըմպելին՝ որ չճարաւին. անմեղութիւնն էր նոցա հագուստը, օգը պարզ և մաքուր՝ ոչինչ չէր վնասում նրանց. կենաց ծառի պտուղը պահում էր զնոսա առոյգ և երիտասարդական հասակի մէջ, և դաղաններից ոչինչ երկիր չունէին. բայց երբ Աստուծոյ հրամանը կոտրեցին, այս ամենայն լաւութիւններից զրկուեցան:

§ 4, Աստուծոյ զօրութեամբ պատուիրանալանցութիւնը:

Սախաստեղծները չհասկացան, թէ այն երջանկութիւնը, զոր նոքա ունէին, աշխարհի վերայ չունէր ոչ մի արարած. չբնածեցին թէ Աստուած աւելի լաւ զիտէր նոցա օգուտը և վնասը, որ տուել էր այն պատուիրանը. նոքա հետեցան ի-

րանց կամքին, և աւելի լսեցին օձակերպ թշնամուն խօսքին, քան թէ Աստուծոյ հրամանին. թեթեամիս կինը կարծեց օձի խօսքով Աստուած դառնալ, եթէ ուտէ արգելեալ պտուղը. կերաւ, և տեսաւ զինքըն խայտառակ: Ադամ նոյնպէս կերաւ խաբուելով կնոջ սերից, ու ռախ տակ տըւին Աստուծոյ հրամանը, և քանդուեցաւ Ակեղեցին դրախտումը:

Նոքա շուտ զգում են երկիւղ և ամօթ: Ներկիրը՝ որ թագկացան ծառերու տակը, և ամօթ՝ որ մերկութիւնը ծածկեցին թըղենու տերեւներով:

§ 5, Պարտիժը և Բնութիւնը:

Աստուած երկիցեան ժամանակ պատուիրանազանցութեան օրը, գալիս է դրախտը, և քաղցրութեամբ կանչում է, Ադամ, ո՞ր ես: Ադամ փոխանակ խոստովանելու իւր մեղքը, աշխատում է ար-

դարանալ, ձգելով պատճառը կնոջ վերայ, և կինը՝ օձի վերայ. և այսպիսի անպաշխար կամքի համար պատժուեցան մահով, հող էիք և ի հող դառնաա: Աշխատանքն, որ դրախտում էր ուրախութիւն, դարձաւ ողբեմաշքրտինք, որդեճնութեան օրհնութիւնն եղաւ Աւայի համար աղբիւր ցաւերի և մահուան, հիւանդութիւն և աղքատութիւն տիրեցին նոցա, երկիրը անիծուեցաւ իւր ծնունդներով. անբան կենդանիքը կորցրին դէպի մարդը առաջին հնազանդութիւնը և եղան թըշնամիք: Օձը անիծուեցաւ փորի սող դնալ և հող ուտել:

Աստուած այնպիսի արդար դատաստանով վճռելու մէջ ցուցանում է իւր գութը և սէրը դէպի մարդը, նորա ընկած երջանիկ վիճակը կրկին վերականգնելու, խոստանում է առաքել Փրկիչ, մարդկային դատապարտեալ բնութիւնը ազատելու, երբ օձին անիծելու ժամանակ, ասում է,

որ կնոջ զաւակը կը ջաղջախէ օձի գլուխը: Այս Ջաւակն էր Որդին Աստուծոյ Յիսուս Քրիստոս, որ ժամանակը լրանալուց յետոյ՝ պիտի մարմին առնու, և ազատէ Ադամայ ծնունդը:

Ադամի ու Աւայի պատուիրանազանցութիւնը մեզ ուսուցանում է, որ մեղքի մէջ չ'պէտք է անզեղջ մնալ, և ոչ ուրիշ վերայ դնել պատճառը, այլ շուտով մեղայ ասել Աստուծուն, և ստանալ թողութիւն, և պատժից մնալ ազատ:

§ 6, Ապէն և Աբէլ:

Մախաստեղծներն արտաքսուելով դրախտից բնակւում են նորա հանդէպ, և պատուիրանազանցութեան թշուառութիւնքը շուտով երևում են նոցա տան մէջ: Ադամ ծնաւ երկու որդի Ապէն և Աբէլ, առաջինն էր երկրագործ և երկրորդը հովիւ ոչխարներու: Մտքա երկուքը

զանազան էին բնութեամբ, և բերին Աստուծուն զոհ, Սայէն երկրի բերքերից, և Աբէլը ոչնար, բայց զանազանութիւնը չէր բերած զոհերի մէջ, այլ սրտերի ջերմեռանդութեան մէջ: Սայէնի մատուցած զոհը էր անսիրտ, և Աստուած չընկալաւ, իսկ Աբէլինը էր հաւատով և ուղիղ սրբտով և Աստուած ընկալաւ. այս պատճառաւ բարկացաւ Սայէն և սպանեց եղբայրը դաշտում, և եղաւ առաջին օրինակ մարդասպանութեան. վասն որոյ անիծեց Աստուած Սայէնին, և նա շրջում էր երեւեալ և տատանեալ. խղճմտանքը չէր թողում զնա հանգիստ, և փախաւ ծնողներից ու բնակեցաւ պանդխտութեան մէջ: Նորա որդիքը և թոռները գնացին Սայէնի չար ճանապարհաւ, և էին մոլիք և չարագործներ, բաժանուեցան ճշմարիտ եկեղեցուց ու մոռացան Աստուածը և փրկութեան խոստումը:

Տէր Աստուած տուր ինձ զօրութիւն յաղթել մարմնական կրքերիս, սուրբ պահեա լեզուս և ձեռներս արիւն թափելուց, ընդունիր իմ աղօթքս ինչպէս Աբէլի պատարագը:

§ 7, Աբէլի նահապետներ ըրհեղեղից առաջ:

Ադամ, որ շատ արտամած էր Աբէլի մահուան վերայ, Աստուած մխիթարում է զնա տալով որդի Աբել անուն: Արամէն ծնուեցան բարեպաշտ որդիք, Անովը, Սայնան, Մաղաղիէլ, Յարեդ, Անովը, Մաթուսաղայ, Ղամէք և Նոյ: Սոքա էին ճշմարիտ Աստուածպաշտութեան պաշտպաններ, Սուրբ Գիրքը կոչում է Որդիք Աստուծոյ: Սոքա անուանուում են Նահապետներ, որոց մէջ երեւելի գանուեցաւ Անովը, որ կեանքի սրբութեան համար կենդանի վերացաւ երկինքը: Նոյի ժամանակ միանգամայն չարութիւնը տիրել էր

աշխարհի վերայ այնպէս՝ որ բաց ի 'Նոյի տանից չկար Աստուածապաշտ և առաքի- նի մարդ: Աէթայ զաւակները ևս ամուս- նանալով Աայենի զաւակներու հետ, նո- ցա ապականեալ վարք ու բարքին հետե- ւեցան, և այսպէս ապականուեցաւ ամե- նայն երկիր, և չարութիւնը այն աստիճան բարձրացաւ, որ ընդհանրական ջրհեղեղը լուաց և սրբեց երկրի երեսը:

§ 8. Ընդհանրական ջրհեղեղ:

Աստուած տեսնելով մարդկանց ապա- կանութիւնը և անողջութիւնը, կամեցաւ ջնջել զնոսա երկրի երեսից, և միայն պա- հել զ'Նոյ իւր ընտանիքով մարդկային ազգի բազմանալու համար. վասն որոյ հրամայում է 'Նոյին շինել Տապան, որի մէջ պիտի մտնէր նա իւր ընտանիքով: Երբ որ 'Նոյ մտաւ Տապանի մէջ, առաւ իւր հետ և ամենատեսակ կենդանիներից,

սուրբերից եօթն եօթն, և անսուրբերից երկու երկու արու և էգ: Յետոյ եկաւ սաս- տիկ անձրև քառասուն օր և զիշեր, ջու- րը բարձրացաւ ամենաբարձր սարերից այն- պէս, որ այլ ևս ազատուելու հնար չկար, և ամենայն կենդանի թէ մարդ, թէ անա- սուն և թէ թռչուն խեղդուեցան, միայն ապրեցան նոքա՝ որք Տապանի մէջ էին: Զրհեղեղը քաջեց մէկ տարի. և ապա Տա- պանը նստեցաւ Մասիս սարի գլխին, և ջու- րը օրէ ցօր նուազում էր, և վերկացաւ սաստիկ քամի, ու ցամաքացրեց աշխարհը: Աստուծոյ հրամանով 'Նոյ դուրս եկաւ Տապանից իւր հետ եղածներով. և զոհ մատոյց Աստուծոյն իւր և կենդանեաց ազատութեան շնորհակալութեան նշան: Այս զոհը հաճոյ եղաւ Աստուծոյ, որ խոստացաւ միւսանդամ չածել այնպիսի ջրհեղեղ:

Այս պատմութիւնը մեղ ուսուցանում է, որ Աստուած իւր երկայնամտութեամբ

չէ շուտով կատարում իւր արդարադատութիւնը, այլ սպասում է մեղաւորներու դարձին. բայց երբ որ նորա դատնուում են անղղայ և իրան կամքի ուղածն են կատարում, այն ժամանակ և Աստուած իւր դատաստանն է կատարում, կորցնելով չարագործը:

§ 9, 'Նոյե' որդիք:

Բարի զաւակները ստանում են իրանց հօր օրհնութիւնը, իսկ չարերը՝ անէծք. այս տեսնուում է 'Նոյի երեք որդւոց մէջ'՝ Ամի, Վամի և Յաբեթի: 'Նոյ Տապանից դուրս գալով բնակուեցաւ Մասիս սարի փեշումը, ուր անկեց այգի. երբ որ խաղողը հասաւ, քամեց, և չգիտենալով գինու զօրութիւնը՝ խմեց այնչափ, որ հարբեցաւ, և քնած ժամանակ յետ ձգեց իր մէն շորը, ու երևեցաւ մերկութիւնը: Պըստիկ որդին Վամ տեսնելով այս, գնաց

պատմեց իւր եղբայրներուն ծիծաղելով, իսկ Ամ և Յաբեթ մեր առան շոր և քամակ քամակ գնալով ծածկեցին հօր մերկութիւնը: 'Նոյ երբ որ զարթեցաւ, իմացաւ Վամի արածը, և օրհնեց Ամին ու Յաբեթին, իսկ Վամին անիծեց: Վամից ծնուեցան չար զաւակներ, և Աստուծոյ եկեղեցին պահուեցաւ Սեմայ ազգի մէջ, որի որդին Արփաքսադ կառավարիչ եղաւ Աստուծոյ եկեղեցուն:

1004
1970

10 Աշխարհակազմանիւն:
Նոյի սերունդը բազմանալով չայաստան աշխարհում, քօչեցին դէպ ի Միջագետք Սենաարի գաշտը, և խօսում էին մէկ լեզուով: 'Նոցա մէջ ծնաւ ամբարտաւան հօգի շինեւ յիշատակարան — քաղաք և աշտարակ, որի գլուխը հասնի մինչև երկինքը, և սկսեցին շինութիւնը: Աստուած պատժեց նորանց այս ամբարտաւանութիւ-

նը՝ խառնակելով նոցա լեզուները այնպէս, որ այլ ևս չ'կարացին հասկանալ մէկ զմէկու խօսքը, և շինութիւնը մնաց կիսատ, ու ցրուեցան զանազան կողմեր աշխարհի երեսին, և այն կիսակատար շինութիւնը կոչուեցաւ Քաբիլոն, որ կը նշանակէ Էստրա-նայոն-իւն:

§ 11, Աստուածաբանական հիւշում:

Լեզուների խառնակութեան հետ մըտաւ Ժողովրդեան մէջ և կամքի հաճոյքները. նոցա մէջ սկսաւ նսեմանալ ճշմարիտ Աստուածաբանութեան լոյսը, նոքա մոռացան ճշմարիտ Աստուածը, և սկսեցին պաշտել արեգակը, լուսինը և աստղերը, և հետոն ու հետը զանազան երկրային արարածներ, և մարդիք: Այս կոչուում է Էստրա-նայոն-իւն կամ հեթանոսութիւն: Սեմայ ազգը ևս ընկաւ կռապաշտութեան մէջ, վասն որոյ Աստուած իւր եկե-

զեցին վերանորոգելու համար ընտրեց Սեմի ցեղից մէկը՝ Աբրահամ անուանով:

§ 12 Աստուած Աբրահամ:

Նոր որ կռապաշտութիւնը տիրել էր աշխարհի վերայ, Աստուած, իւր Ազգեցին վերականգնելու համար ընտրեց Սեմայ ցեղից մէկ աստղիների և բարեպաշտ մարդ Աբրահամ անուանով, որ կենում էր Քաղզէացոց աշխարհում: Հրամայեց Աբրահամին թողնել իւր հայրենիքը և ազգը, և գնայ բնակուի այն երկրում, զոր նա կը ցուցանէ նրան, խոստանալով առնել զնա բազմութիւ զաւակներու հայր, և թէ նորա ազգից կը ծնի աշխարհի Փըրկիչը: Աբրահամ հաւատաց Աստուծոյ խօսքին, ու զնաց այն անձանոթ աշխարհը. սա էր Քանանացոց երկիրը, որ կոչուում է Պաղեստինայ, և մայրաքաղաքն է Նրուսաղէմ:

§ 13, Ուրիշ Աստուծոյ Մէրահամի հետ:

Աստուած, աւելի հաստատելու համար
 Աբրահամի հաւատը և յոյժը իւր վերայ,
 երևում էր նրան երազում և տեսիլքով:
 Մէկ անգամ երեեցաւ նրան, և ասաց, որ
 նա կ'լինի շատ ազգերու հայր, կուտայ
 նրան և նորա զաւակներուն Վանանա-
 ցւոց երկիրը, և այս ուխտի նշան սահմա-
 նեց Ռիփատ-Բե-նը, որ տղայ երեխայն ու-
 թըն օրական թրիատուի, և խոստացաւ
 ևս որ նրան կը ծնի որդի, և անունը կը-
 դնէ Իսահակ:

§ 14 Աստուծոյ հետ է գալի Աբրահամի:

Աբրահամի հիւրասիրութիւնը այնչափ
 մեծ էր, որ Աստուած հիւր եկաւ նորա
 մօտ: Մէկ օր Աբրահամ վրանի դրանը
 նստած էր, տեսաւ որ երեք օտարական
 դնում են դէպի ինքը, զնաց նոցա առաջ

ու հրաւիրեց, պատրաստեց սեղան և նո-
 րանցմէ մէկը էր Աստուած. հաց ուտելու
 ժամանակ Աստուած կրկնեց իւր խոստու-
 մը Աբրահամին, որ նա կը ծնի որդի. բայց
 նորա Սարրա կինը, որ վրանի ետե կանգ-
 նած էր, ծիծաղեցաւ, և յանդիմանուե-
 ցաւ անհաւատութեան համար: Այս խոս-
 տումը կատարեցաւ մէկ տարուայ վերայ
 երբ որ Աբրահամ էր 100 տարեկան, և
 Սարրա 90 տարեկան ծնաւ որդի, և անու-
 նը դրին Իսահակ:

§ 15, Սորոյի և Ղուսորի կործանումն:

Ոչ չարութիւնն է մնում անպատիժ,
 և ոչ բարութիւնը անվարձ: Սողոմ և
 Ղուսոր քաղաքներու բնակիչներու չարու-
 թիւնքը բարձրացան մինչև երկինքը, և
 Աստուած վճռեց կործանել այն քաղաք-
 ները. ուստի ուղարկեց երկու հրեշտակ-
 ներ, որք ազատեցին արդար Ղովտին նոցա

հետ ոչնչանալուց, և ապա իջաւ երկնքից
կրակ ու ծծումբ, և այրեց բոլորը թէ քա-
ղաքներում և թէ դաշտերում, որի տեղը
կանգնեցաւ լիճ, և կոչուում է Սեփու-
թիւ:

§ 16, Իսահակի զէնո- ծն:

Աստուած աւելի փառաւորելու համար
Աբրահամի հաւատը, փորձում է զնա:
Երբ որ Իսահակ 25 տարեկան էր, հրա-
մայում է նրան ողջակէզ մատուցանել
Աստուծուն իւր միակ Իսահակ որդին:
Աբրահամ ամենեւին չէ դրդւում այս հր-
բամանի վերայ, այլ ամենայն հնազանդու-
թեամբ տանում է Իսահակին նշանակած
տեղը, որ էր Չողգոթայ սարը՝ զոհելու:
Աբրահամ կապեց որդու ձեռներն ու ու-
ները, ու դրաւ սեղանի վերայ, և երբ որ
սուրն առաւ ձեռը, որ մօրթէ, ահա Աս-
տուծոյ հրեշտակը արդելեց նրան: Աստ-

ու ամ նորա այսպիսի անօրինակ հնազան-
դութեան համար օրհնում է նրան, և
կրկնում է իւր խոստմունքը: Այս անցքը
նշանակում էր Վրիստոսի մեռնիլը Խաչի
վերայ մեր փրկութեան համար:

§ 17, Իսահակի որդեգր:

Հնազանդ որդին ժառանգում է ծնու-
ղաց օրհնութիւնը: Այս տեսնում ենք
Իսահակի որդւոց մէջ: Նա ունէր երկու
որդի, Եսաւ և Յակոբ, երկուսն էլ զա-
նազան յատկութիւնք ունէին: Եսաւ էր
վայրենարարոյ, ամարդի, բարկացող, և
արատրութեամբ էր պարագում, և սիրե-
լի էր հօրը որսորդութեան համար: Նա
ծնողաց կամքին հակառակ առաւ երկու
կին կուսպաշտ սպղից, որ Աստուած ար-
դելել էր նոցա հետ խնամութիւն անել:
Իսկ Յակոբ էր խաղաղ, պարկեշտ և հնա-
զանդ ծնողաց. նա մնում էր տանը և օգ-

նում էր իւր մօրը տան գործերի մէջ, և մայրը սիրում էր նրան:

Երբ որ Խսահակ ծերութեան հասակում կուրացաւ, տասց Եսաւին, որ գնայ որս բերէ, ու կերակուր պատրաստէ, որ ուտէ և օրհնէ նրան: Այս լսելով Ռեբեկայ, պատրաստեց նորտ ուղած կերակուրը, և Յակոբի ձեռով ուղարկեց. կերաւ Խսահակ և օրհնեց նրան:

§ 18, Յակոբի գնալը Սեղագետ և նորա որդիք:

Յակոբ վախենալով Եսաւի բարկութենից և նախանձից՝ որ չսպանէ օրհնութիւնը խելու պատճառաւ՝ փախաւ Սիջագետք Խառան քաղաքը իւր մօրեղբայր Աբահի մօտ, ու պսակուեցաւ նորա երկու աղջկայ հետ, ուր կացաւ քսան տարի: Այսչափ ժամանակում ծնաւ տասներկու որդիք, որք եղան նահապետներ Խս-

րայէլացւոց տասներկու ազգին: Յետոյ Յակոբ իւր բոլոր ընտանիքով յետ դարձաւ Քանանացւոց երկիրը իւր շօր տունը և ստացաւ Խարայէլ անունը, ու եղաւ կառավարիչ Աստուծոյ Եկեղեցու, և սորա տան մէջ պահուեցաւ ճշմարիտ հաւատը:

§ 19, Յակոբի վաճառումը:

Յակոբի տան մեծ որդիքը շատ էին տրամեցնում հօրը իւրբանց մոլի կեանքով: Աոցա մէջ միայն Յովսէփն էր մխիթարութիւն հօր՝ իւր պարկեշտութեամբ, և Յակոբ շատ էր սիրում նրան: Այս սերը զարթեցրեց նորա և եղբայրներու մէջ ատելութիւն դէպ ի նա, մինչև որ կամենաւ էին սպանել, եթէ Ռեբեկն մեծ եղբայրը չէր ազատել, և յետոյ վաճառեցին օտարազգի վաճառականներու վերայ, որով ձգեցին ծերունի հօրը անմխիթար սգի մէջ, ասելով՝ թէ գազանը կերաւ:

§ 20, Յովէէի Լճիկոսոսոս:

Լամայէլայիք վաճառեցին Յովսէփին Լճիկոսոսում, Պետափրէ պալատականի վերայ: Աս լինելով օտար երկրում ինչպէս դերի, վարում էր իւր կեանքը առաքինութեամբ և համեստութեամբ, և սքա եղան նորա համար պատճառ զանազան նեղութեանց, մինչև որ բռնուեցաւ բանտում: Բայց Աստուած, որ փորձում է առաքինի մարդիքը զանազան փորձանքների մէջ, և իւր օգնութիւնը չէ կարում նորանցմէն, այնպիսի բազրաւորութեան հասցրեց Յովսէփին, որ երբէք մտածել չէր կարելի: Աս սիրելի եղաւ Փարաւօնին, ապազայ կօթնամեայ սովը դուշակելու համար, և կարգեց նրան իւր երկրորդ և Ազիպոսի իշխան, և յանձն արաւ Յովսէփին պատրաստել ցորեան պտղաբեր տարիներում, որ սովե ժամանակ ժողովուրդը հացունենայ ուտելու: Յովսէփ կատարեց այս յանձնարարութիւնը:

§ 21, Յովէէի եղբայրներու հաւը Լճիկոսոս:

Երբ որ սովը ամենայն տեղ սաստկացաւ, Յովսէփի եղբայրները եկան Լճիկոսոս ցորեան գնելու: Յովսէփ արդէն ուներ լաւ միջոց վրէժխնդիր լինելու իւր եղբայրներուն իրա ընդդէմ գործած յանցանքների համար, բայց նա ամենեւին չէ յիշում նոցա չարագործութիւնը, այլ ընդունում է սիրով, և երկրորդ անգամի յայանում է, թէ ինքը նոցա եղբայրն է, և սուտ պաշարով ուղարկում է յետ, պատուիրելով բերել Ազիպոսս իւրեանց հօրը բոլոր ընտանիքով:

§ 22, Յովէէի հաւը Լճիկոսոս:

Յակոբ ստանալով Յովսէփի կենդանութեան լուրը՝ լցուեցաւ մեծ ուրախութեամբ, և շուտով ճանապարհ ընկաւ:

Յովսէփ ընդ առաջ գնաց հօրը մեծ բազմութեամբ և այնպէս ընդունեց: Իմաց արաւ Փարաւօնին իւր հօր գալուստը բոլոր ընտանիքով, և ներկայացրեց թագաւորին, և ամեն կերպով աշխատում էր, որ Յակոբ անցուցանէ իւր կեանքը երջանկութեամբ և խաղաղութեամբ: Այսպիսի կերպով փոխեցաւ Աստուծոյ Եկեղեցին Յակոբի ընտանեաց մէջ Վանանացւոց երկրից Եզրիպտացւոց Վէսեմ քաղաքը, ուր ունեցան իրանց հաստատ բնակութիւնը:

§ 33. Աստուծոյ Եկեղեցին Աբրահամի աստուծոյ որդիք:

Բացի Աբրահամի տանից, կային և ուրիշ տեղեր ճշմարիտ Աստուածապաշտներ՝ որք էին Մելքիսեդեկ և Յոբ:

Մելքիսեդեկ էր թագաւոր Սաղեմայ, այսինքն Երուսաղէմի. նա էր քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ, և նորա հայրն ու

մայրը յայտնի չեն թէ ո՞ք էին. նա խորհրդաբար նկարագրում էր երկնաւոր քահանայապետ Յիսուս Վրիստոսին:

Յոբ բնակում էր Արաբիայի Ասիւ դաւառում, էր յոյժ մեծատուն և առաքինի, ամենքից պատուած որպէս թագաւոր, ունէր հաստատուն յոյ Աստուծոյ վերայ, և ոչ մի ամենաթշուառ փորձութիւն չկարացին շարժել նորա ճշմարիտ հաւատը: Աստուածաշունչ սուրբ գիրքը պատմում է, թէ Աստուած փորձելուց յետոյ Յոբի համբերութիւնը, վարձատրեց նրան առատապէս քան զոր առաջ ունէր, և կոչեցաւ Համբերահայր:

§ 24. Իսրայէլացոց շարժարանքը Եգիպտոս:

Յակոբի և Յովսէփի մահից յետոյ բազմացան Իսրայէլացիք Եզրիպտոսում, մինչև որ ահարկու երևեցան Եզրիպտացւոց

Թագաւորներուն, որ մի գուցէ աւելի հզօրանան և տիրեն Ազիպոսսին. ուստի ժամանակ չտարու համար, որ մտածեն նոքա իւրեանց ազատութեան վերայ, և արական սեռը պակսեցնելու համար, ծառայացնում էին զանազան ծանր աշխատութեանց մէջ, և Թագաւորը հրամայեց տատմայրերուն, որ Խորայէլացոց նորածին երեխայքը խեղդեն. սակայն Աստուծոյ օրհնութիւնը աւելի բազմացնում էր նոցա թիւը:

§ 25, Մովսէսի շնորհքը, և փախուստը:

Այն հալածանքի ժամանակ ծնաւ Մովսէս: Աորա մայրը երեք ամիս ծածուկ պահեց նրան, և յետոյ Թագաւորի երկիւղեց զրաւ երեխային մէկ փոքրիկ սնտուկի մէջ, ու ձգեց Աեզոս գետի ափումը: Այդ միջոցին գալիս է Փարաւօնի աղջկը լեղնալու գետումը, և տեսնելով սնտուկը հրա-

մայեց բերել, և գտաւ նորա մէջ երեխայ, որ լացում էր: Թագաւորի աղջկայ սիրտը զուժ շարժեցաւ, և տուաւ մէկ ծծմօր պահելու. նա էր երեխայի մայրը: Արբոր մանուկը երեք տարեկան եղաւ, Փարաւօնի զուտոր արաւ նրան իւր որդեգիր, և անունը դրաւ Մովսէս, որ կնշանակէ ջնջ հանաք: Մովսէս մեծացաւ Թագաւորական պալատում 40 տարի, և վարժուեցաւ եգիպտական իմաստութեամբ: Սակայն նա որ Աստուծու մէն սահմանած էր Խորայէլի փրկիչ, փախաւ Մադիամացոց երկիրը, վախենալով՝ որ Փարաւօն չսպանէ նրան, իւր մէկ Ազիպոսցի սպանելու պատճառաւ: Աս մնաց օտարութեան մէջ 40 տարի և պարապում էր խաշնարածութեամբ:

§ 26, Մովսէսի զեպտանուրի-նը Փարաւօնի Տօր:

Մէկ օր Մովսէս արածացնելով ոչխարները Աինայ սարի մօտ՝ տեսնում է, որ

մերենին վառուած է, և չէ այրուում. և երբ որ մօտ գնաց տեսնելու, յանկարծ լսում է մերենու միջից ձայն, այս ձայնն էր աստուածային, որ նրան ուղարկում է Փարաւօնի մօտ իւր ժողովուրդը արձակելու: Մովսէս և նորա եղբայր Ահարոնը ներկայանում են Փարաւօնին, և պատմում են Աստուծոյ հրամանը, բայց նա չստեղծ և ապա տասն հրաջքներով, որի վերջինն էր Ազիպտացուց բոլոր անդրսնիկներու ջարդելը, հազիւ թէ կակղացաւ Փարաւօնի խստասրտութիւնը, և արձակեց Իսրայէլացիքը:

§ 27, Իսրայէլացոց եւէր. — Պատէւր. — Փարաւօնի կորուստը:

Իսրայէլացիք Ազիպտոսից դուրս գալուց առաջ՝ Աստուծոյ հրամանով պիտի կատարէին Պատէքը վերջն երեկոյին՝ Ախսան (Մարտ) ամսի 14ին: Ամեն տուն

պիտի մորթէր անարատ և շիշակ գառը, խորովել, և ուտել բաղարջով, որ նշանակում էր մեր փրկութիւնը Յիսուսի Քրիստոսի զննելով խաչի վերայ. և սահմանեց ամենայն տարի կատարել նոյն ամսաթուին իրանց աղատութեան յիշատակ Ազիպտոսից: Այն երեկոյին Իսրայէլացիք ճանապարհ ընկան դէպի Աարմիր ծովը: Այս ժամանակ Աստուած առաջնորդում էր նոցա ցերեկը ամպեղէն սիւնով, և գիշերը հրեղէն սիւնով, որ ցուցանում էր ճանապարհը: Երբ որ հասան Աարմիր ծովի ափը, ահա Փարաւօն հասաւ նոցա ետևից զօրքով: Իսրայէլացիք ընկան ահուգողի մէջ, և Մովսէս Աստուծոյ հրամանով խփեց զաւազանը ծովին, և ջրերը որպէս քարէ պարիսպներ կանգնեցան աջ ու ձախ, ու Իսրայէլացիք անցան միւս ափը ինչպէս ցամաքի վերայ: Փարաւօն պնդեցաւ նոցա ետևից, և Մովսէս խփեց կրկին զաւազանը, և միացան ջը-

րերը, ու խեղդեցին Փարաւոնին բոլոր զօրքով:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԳՐԱՒՈՐ ՕՐԷՆՔԻ ՆԵՐՔՈՅ:

§ 28, Տասն պատուիրաններ:

Նզիպտոսից դուրս դալուց յիսուն օր-
ուայ վերայ տալիս է Աստուած Խորայէլա-
ցւոց Մովսէսի ձեռքով Սինա սարի վե-
րայ տասն պատուիրաններ զրաժ երկու
քարեղէն տախտակների վերայ, և Նկեղե-
ցին մանուժ է զրաւոր օրէնքի ներքոյ. որ-
պէս զև Խորայէլացւոց կոպտութիւնը,
խստասրտութիւնը, հակամիտութիւնը դէ-
պի կռապաշտութիւն բոլորովին վերացնէ,
և շինէ նրանցը քաշաքալարի, կրթեալ և
Աստուածապաշտ ժողովուրդ:

Տասն պատուիրաններով Աստուած ու-
սուցանում է մեզ մարդկային երկու զըլ-
խաւոր և հարկաւոր սիրտաւորութիւնքը

մեր բոլոր կեանքի մէջ, այն է՝ Աստուած-
«Իր-Նիւն և ընկեր-Իր-Նիւն», և են սորա.

1, Նս եւ՛ քո Տէր Աստուածը, բաց ի
ինձմէն՝ ուրիշ աստուածներ չունենաս:

2, Վո համար կու՞ոք չշինես, երկրպա-
զութիւն չտաս և չպաշտես նրանց:

3, Վո Տէր Աստուծոյ անունը չփշլես
սնտաի բաների վերայ:

4, Շարաթ օրը սուրբ պահես, վեց օր
քո ամենայն դործերդ կատարես, և եօթ-
ներբորդ օրը, որ է քո Տէր Աստուծոյ շա-
բաթը դործ չանես:

5, Պատուիր քո հօրն ու մօրը, որ քեզ
բարի լինի, և երկար կեանք ունենաս եր-
կրի վերայ:

6, Մի սպանաներ:

7, Մի շնար:

8, Մի գողանար:

9, Մի սուտ վկայեր ընկերիդ համար:

10, Մի ցանկանար քո ընկերի ամենայն
ունեցածներուն:

§ 29, Եկեղեցական և Կաթողիկոսական օրէնք:

Բաց ի տասն պատուիրաններից. Աստուած տալիս է և ուրիշ օրէնքներ, որք էին նոցա եկեղեցական և քաղաքական կարգաւորութեանց համար: Մինչ այս ժամանակ Խորայեխեան նահապետները ջունէին նշանակած Աստուածպաշտութեան համար մէկ հաստատ տեղ և ժամանակ, այժմ Մովսէս Աստուծոյ հրամանով շինեց Եկեղեցին, որ կոչեցաւ Խորան վայոյթեան, որ էր մեծ վրան, ուր լինում էր հանգիստով Աստուածպաշտութիւն, և բաժանւում էր երեք, 1, Սրահ, ուր լինում էին զոհազորութիւնքը և օրինական լուսացմունքը. 2, Արբոյթեան, ուր էին առաջադասաց սեղանը, որի վերայ դնում էին տասներկու բաղարջ հացեր. Խնայ սեղանը և եօթնաջահեան աղբանակը. 3, Արբոյթեան արբոյ, ուր էր Տապանակ որբի, և նորա մէջ կային օրէնքի տախտակ-

ները, ոսկէ սափորը մանանայով լեքը, և Ահարոնի ծաղկեալ գաւազանը, և նորա առջև Մովսիսական օրէնքի դիրքը:

Խորայեղացիք ունէին և եկեղեցական տօներ. 1, Եփեսն, այն օրը գործ չէին կատարում. 2, Պատէ և որն Բաղարջակեայ էր յիշատակ ազատութեան Եզրիպտոսից. 3, Պենթեկոստէ, յիշատակ տասն պատուիրանների տալուն. 4, Տարեգլուտ, որ էր քաղաքական ամսի առաջին օրը. 5, Բասաթեան որն. 6, Տաղաւարահարաց, յիշատակ քառասնամեայ ճանապարհորթեան Արարիայի անապատում. 7, Արտիսի, որ իմաց էին տալի փողեր փչելով:

Նոցա Աստուածպաշտութեան սրբազան գործողութիւնքն էին. 1, Ողբակեղ որ բոլորովն կայրէին զօհը. 2, Փրկութեան և Խաղաղութեան զօհ, էր նշան շնորհակալութեան Աստուծումէն ընկալած բարեբարութեան համար. 3, Բասաթեան զօհ, ակամայ և անգիտութեան մեղքի համար.

4, Հանապաղաղութան ողջակէզ, որ ամենայն առաւօտ և երեկոյ կը մատուցանէին.

5, Նաւերէ կամ անարբէն զոհ, որ էր շարմաղ ալիւր, ցորենի նոր հասկ բոված, իւղ, զինի, աղ, կնդրուկ կամ խունի:

Արբազործ պաշտօնեայքն էին. 1, Քահանայապետ, 2, քահանայք, որք էին Ահարոնի ցեղեց. նոցա զործն էր զոհազործութիւն և խունի ծխել վիպութեան խորանում, և 3, Ղևտացիք, որք էին խորանի հասարակ ծառայողներ:

§ 30, Քահանանապետի ճանապարհորդութիւն:

Իսրայէլացիք լինելով կոշտ ու կոպիտ ժողովուրդ, և սովորած ստրկութեան, երբէք չէին զգում ազատութեան իրաւունքը և պատիւը, Աստուծոյ արած բարերարութիւնքը: Նոքա միշտ տրանջում էին Մովսէսի վերայ, յիշում էին Նզիպտոսի

տիս ու սխտորը, ձմերուկը, միսը, հացը, բայց ոչ երբէք քաշած չարչարանքը և նեղութիւնքը: Նոքա չհասկացան աստուածային խնամքը, որ ոչինչ չէր պակաս նրանցը ճանապարհորդութեան ժամանակ, չհասկացան թէ Աստուած երկնային հացով է կերակրում նրանցը, ապառաժ քարերից ջուր է բղխեցնում, ժամանակին մտով է կերակրում, մինչև անգամ ընկնիլ և կռապաշտութեան մէջ, երկրպագութիւն տալով ոսկէ հորթին: Թէպէտ Աստուած զանազան տեսակ մահով և սպանելով պատժեց նրանցը, այլ նոքա մնացին անզգացողութեան մէջ, ուստի վճուեց որ քսան տարեկանից բարձր մեռնին անապատումը, և ժամանակ նշանակեց 40 տարի, Թափառական շրջեցնելով Արաբիայի ապառաժ անապատի մէջ, մինչև որ մեռան, և ապա մտան Աւետեաց երկրի սահմանները:

§ 31, Տեո-նի-ն Ղապա-որաց ժամանակի
վերայ:

Մովսիսի մահից յետոյ Խորայեւացիք
կառավարուում էին դատաւորներով, բայց
կառավարութիւնն էր Աստուածակեա-
կան, որովհետեւ Աստուած էր դատաւոր
ընտրողը, և ամենայն դործերի ու պատե-
րազմերի մէջ ներգործողը: Մովսէս իւր
մահուան ժամանակ, Աստուծոյ հրամա-
նով ընտրեց Յեսու Աւեայ որդին իւր
փոխանորդ առաջնորդ Խորայեւեան ազգի:
Աս յաղթեց Յորդանան գետի երկու
կողմի ազգերին, և տիրեց Քանանացւոց
երկրին, որ կոչուում է Պաղեստինայ, և
այսպէս կատարեցաւ աստուածային խոս-
տումը տուած Աբրահամին, և Ադիանէծ-
քը տուած Քանանին: Յեսու բաժանեց
նուաճած երկիրը Խորայեւեան ցեղերու
վերայ, իսկ Ղ և տական ազգը չունեցաւ
առանձին բաժին. այլ պիտի ապրէին զո-

հերից և տասանորդից, և նոցա բնակու-
թեան համար նշանակուեցան մի քանի
քաղաքներ իւրաքանչիւր ցեղի մէջ: Ա կա-
յութեան խորանի տեղն էր Սելոմ քաղա-
քը Նփրեմի վիճակում: Յեսուայ մահից
յետոյ ընտրուում են Ղատաւորներ:

Ղատաւորաց դարը նկարագրում է Խ-
որայեւացւոց կրած թշուառութիւնքը շը-
ջակայ կռապաշտ ազգերից, որոց ներքոյ
ընկան օրէնքի զանց առնելով: Չարու-
թեանց պատճառն էր, որ Խորայեւացիք
Յեսուայ մահից յետոյ, ոչ թէ վերջացրին
Քանանու ազգի մնացորդը, այլ առնելով
զնոսա հարկատու, ունեցան նոցա յետ
յարակցութիւնք, մանաւանդ ամուսնու-
թեամբ, նորա պտուղներն եղան, թողու-
նչմարիա Աստուածը և պաշտել Բահա-
ղը (արեգակ) և Աստարտը (լուսինը),
որք էին Քանանացւոց զլսաւոր կուռքե-
րը, և բարբի ապականութիւն, յաճախու-
կի անիշխանութիւն, փոխադարձ նախանձ

և վէճեր՝ զանազան ցեղերու մէջ, բազմամեայ ստրկութիւն այլազգեաց իշխանութեան ներքոյ: Այս ստրկական լծի ծանրութիւնը, որի տակ ճնշուում էին, զգացնում էր նոցա յանցանքը, և զարթեցնում էր նոցա միտքը դիմել առ Աստուած. յայնժամ Աստուած յարուցանում էր ընտրեալ անձինք մինը միւսից յետոյ, որ կոչուում են Դասարանքի Իսրայէլի: Նոքա քաջալերուած աստուածային ոգւով՝ յաղթում էին թշնամեաց, ազատում էին ազգը նոցա լծի տակից, վերականգնում էին ճշմարիտ աստուածապաշտութիւնը, և կառավարում էին ազգը մինչև իւրեանց մահը: Նոցա թիւն է 12, որոց մէջ երեւելի են Գեբորա կին մարգարէուհի և Բարակ, Գեղէոն, Յեփթայէ և Սամսոն: Ոոցս հետ պէտք է հաշուել և Հեզի քահանայապետը, որ ամենքից յետոյ առաւ իւր ձեռքը դատաւորի իշխանութիւնը քահանայապետութեան հետ, և Սամու-

էլ, որ էր մարգարէ և Դատաւոր: Նոքա պատերազմում էին զօրքով, և յաղթեցին Վանանացւոց, Մադիամացւոց, Ամադէկացւոց և Ամմոնացւոց, բայց Սամսոն առանց զօրքի ինքն միայնակ էր պատերազմող Փղշտացւոց հետ: Նա էր Նազովբեցի, այսինքն ուխտեալ Աստուծոյ, գինի և արաղ չպիտի խմեր և նորա գլխին չպիտի դիպէր ածելի, և նորա զօրութիւնը, որ բնականից դուրս էր, մազերի մէջն էր: Այս ընտրեալ մարդը ցուցեց իւր օրինակով, թէ մեծ և հզոր մարդիկ ենթարկուած են և մեծ թուլութեան: Նա թըշնամեաց ասարկուն յաղթուեցաւ մի պոռնիկ կնոջից Գալիլա անունով, որի հետ ունէր սաստիկ սէր, և յայտնեց նրան իւր զօրութիւնը թէ մազերիցն է, վասն որոյ կինը ածիլել տուաւ նորա զուտը, և Սամսոն ընկաւ թշնամեաց ձեռքը, ու կորացաւ: Այս եղաւ անզգամ կին սիրելու հետևանքը:

§ 32, Տեառ-իւն Ռաբա-որայ Ժամանակի վերայ:

Սամուելը ծերութեան հասակում բաժանեց դատաւորական կառավարութեան բեռը իւր երկու որդւոց վերայ, որք առաքինութեամբ և անշահասիրութեամբ չէին նմանում իրանց հօրը. նոքա առնում էին յանցաւորից կաշառք և ուղիղ դատաստան չէին դատում. ժողովուրդը զզուած և նեղացած նոցա կաշառառութիւնից, խորհուրդ արին դատաւորական կառավարութեան յեղափոխութեան վերայ, և քաղաքական միապետական իշխանութիւն հաստատելու համար. վասն որոյ ներկայանում են Սամուէլին, և խնդրում են տալ նրանց թագաւոր միւս ազգերու նման: Սամուէլ շատ է նեղանում այս տառաջարկութեան վերայ, յորդորում է և համոզում է զնոսա հեռանալ այնպիսի նպատակից, ասելով՝ թէ Աստուած է նո-

ցա թագաւորը, բայց լսող չկայ, զե գլխաւոր պատճառ այն ապստամբութեան էին նորա որդիքը: Մարգարէն չգտաւ ոչինչ հնարք զսպելու կամ խաղաղացնելու ժողովուրդեան խռովութիւնը, դիմում է առ Աստուած, և ստանում է աստուածային համաձայնութիւնը թագաւոր կարգելու, և Աստուծոյ ցուցանելով ընտրում է Սաւուղ Ախեսանին Իննիամինի ցեղից:

Սաւուղ թագաւորեց քառասուն տարի, և այսչափ միջոցում երկու տարի միայն կացաւ Աստուծոյ հնազանդութեան մէջ. իսկ 38 տարի զնաց Աստուծոյ հրամաններին հակառակ: Սամուէլ յայտնեց նրան աստուածային վճիռը, թէ նորա թագաւորութիւնը խլած է նորա տանից և ուրիշին է տուած. և նորա կենդանութեան ժամանակ Սամուէլ Աստուծոյ հրամանով օծեց Յուդայի ցեղից Յեսսուեայ որդի Գաւիթը թագաւոր Խորայէի: Այս պատճառով Սաւուղ հալածում էր

նրան և ետեից ընկել էր սպանել, և Ղա-
 ւիթ շրջում էր թափառական մինչև Սա-
 ւուղի սպանուելը Փղշտացւոց պատերազ-
 մում: Նորա մահից յետոյ Ղաւիթ հան-
 դիսով օծուեցաւ թագաւոր Քերբոնում,
 և իւր բնակութեան տեղ ընտրեց Նբու-
 սադէմը, որի վերին մասը Սիօն կոչուած
 լեառը, որ էր անառիկ բերդ, արաւ թագա-
 ւորանիստ և փոխադրեց այն տեղ Տապա-
 նակ ուխտին: Ղաւիթ հնազանդեցրեց
 իւր իշխանութեան ներքոյ շրջակայ թըշ-
 նամի ազգերը, և երկիրը խաղաղութեան
 մէջ էր: Նա սպանել տուաւ Աւրիա Քե-
 տացուն և նորա Բերսարէ կինը առաւ
 իւր կին, որիմէն ծնաւ Սողոմոն: Նա իւր
 յանցանքի համար կրեց զանազան թըշ-
 ուառութիւնք և զլխաւորապէս իւր որդի
 Աբիսողոմից հալածանքը: Նա թէպէտ
 ընկնում էր յանցանքի մէջ, բայց մի և
 նոյն ժամանակ ապաշխարում էր և էր
 ջերմեռանդ առ Աստուած, որի ապացոյցն

է Սաղմոս կոչեցեալ գիրքը: Նա էր և
 մարգարէ, ինչպէս երևում է Սաղմոսից:
 Նա կամենում էր շինել Աստուծոյ հա-
 մար անշարժ տաճար, բայց Աստուած
 յայտնեց, թէ արիւնոտ ձեռները չեն կա-
 բող շինել այն, և պիտի շինէ նորա որդի
 Սողոմոնը:

Ղաւիթի մահից յետոյ նստաւ Սողոմոն,
 որին Աստուած պարգևեց իմաստութիւն:
 Նորա ժամանակ Խորայէլեան թագաւո-
 րութիւնը շատ հզօրացաւ, ընդարձակուե-
 ցաւ և հարստացաւ: Նա շինեց Աստու-
 ծոյ համար հոյակապ տաճար, ուր փոխա-
 դրեց Տապանակ ուխտին: Նա սլակուել
 էր շատ կանանց հետ կռապաշտ ազգերից,
 որք ծռեցին նորա սիրտը ճշմարիտ Աս-
 տուծումէն և շինեց կռոց մեհեաններ: Աւ-
 սրն որոյ Աստուած պատառեց նորա թա-
 գաւորութիւնը նորա մեռնելուց յետոյ:

Սողոմոնին յաջորդեց նորա որդին Ռո-
 բովամ, և սորա ժամանակ բաժանուեցաւ

Թագաւորութիւնը երկու՝ Յոգայեան և Իսրայէլեան: Ուրոպամ իշխեց երկու ցեղին, և նորա ծառայ Յերորովամը տասն ցեղին:

§ 33, Յոգայեան Խաչատուրո-ւի-ն:

Յուդայեան Թագաւորութիւնը էր Գաւթի ցեղեց, Թէպէտ փոքր էր, բայց աւելի պատուաւոր, զի նորա ձեռին էր Տապանակ ուխտին և տաճարը, և ամենայն շրջայ պարտական էր ամենայն տարի գնալ Երուսաղէմ և մատուցանել տաճարին իւր նուէրը. իսկ Իսրայէլեան Թագաւորութիւն էր աւելի բազմամարդ և ընդարձակ ու զօրաւոր: Յուդայեան Թագաւորութիւնը շարունակեցաւ 375 տարի, և մի դար աւելի քաշեց քան Իսրայէլեանը. նորա գահի վերայ նստեցան քսան Թագաւորներ, նոցա մէջ արժանաւորներ և Աստուածապաշտներ էին միայն

վեց անձինք՝ Ասա, Յովսափատ, Ոզեա, Յովթամ, Եզեկիա և Յովսիա. իսկ ֆնացածները անբարոյականներ, աստուածուրացներ, և կռապաշտներ: Առաջիններու Թագաւորութիւնը էր սեռական և նշանաւոր ներքին բարեկարգութեամբ, ճշմարիտ աստուածապաշտութեամբ և փառաւոր յաղթութիւններով արտաքին թշնամեացվերայ, իսկ միւսներունը ըստ մեծի մասին էր կարճ ժամանակով և անբաղդութեամբ: Նոցա հեռանալը ճշմարիտ աստուածապաշտութենից և ժողովրդի մոլութիւնքը պատճառ եղան Յուդայեան Թագաւորութեան ընկնելուն: Նաբուգոդոնոսոր Բաբելոնացոց Թագաւորը քանդեց Երուսաղէմը, յափշտակեց տաճարի սուրբ անօթները, և Յուդայի ազգը գերի տարաւ Բաբելոն, ուր մնացին 70 տարի:

§ 34, Իսրայէլեան Լազաւորութիւն:

Իսրայէլեան Թաղաւորութիւնը, որի աթոռն էր Սամարիա, տեւեց 244 տարի: Նորա առաջին Թաղաւորն էր Յերոբոս վամ. նա վախենալով՝ թէ կրօնը, որ կապել է նորա հպատակները Նբուքոզէմի հետ, կրկին կը ձգէ նրանցը Յուդայի Թաղաւորութեան իշխանութեան տակ, վասըն որոյ այս երկիւղը փարատելու համար՝ մտածեց ձգել նոցա մէջ կրօնական բաժանումը, ձուլել տուաւ երկու ոսկէ երկնջներ, և զբաւ մէկը Բեթէլ, և միւսը Գաան, սահմանեց նոցա համար առանձին տօներ, առանձին քուրմեր, և ասաց ժողովրդին. « Եհա սոքա են քո աստուածներդ, Իսրայէլ, որ քեզ հանեցին Նզրիպտոսից, »:

Ժողովուրդը, որ հակամտ էր զէպի կապալաշտութիւն, նորա մեծ մասը պաշտեցին վերոյիշեալ կուռքերը, և Իսրա-

յէլեան Թաղաւորութեան մէջ տարածեցաւ կռապաշտութիւնը, զի նորա 19 Թաղաւորներու մէջ չ'ըտանուեցաւ առաքինի և աստուածապաշտ անձը, այլ ամենքեան հետեւեցան Յերոբոսի օրինակին, և էին կռապաշտներ ու մոլերք: Աստուած շատ անգամ իւր ընտրեալներու ձեռքով, որոց մէջ երեւելի էին Նզրիա և Նզրիսէ, խրատեց յետ դառնալ չար ճանապարհից, բայց ոչ ոք չդարձաւ, վասն որոյ և մատնեց նրանցը Ասորեստանի Սաղմանասար Թաղաւորի ձեռը, որ քանդեց Սամարիայն և ուրիշ քաղաքներ: Իսրայէլացիք իւրեանց Թաղաւոր Ովսիայի հետ զերի զնացին Ասորեստան և բնակուեցան Նփրատի միւս կողմը:

Ներկիրը մնաց անբնակ, և Սաղմանասար լցրեց դաղթականներով ուղարկուած Բաբելոնից, Ասորիններից և Միջադեաքից, որք բնակուեցան Սամարիայում, և ուրիշ անբնակ քաղաքներում, և երկիրը

անշէն լինելու պատճառաւ դարձել էր
բնակարան գաղաններու և առիւծներու,
որք մեծ վնաս էին հասուցանում նորեկ
գաղթականներուն: Նորա այս վերագրե-
ցին Խորայէլի Աստուծոյ բարկութեանը,
զոր չէին պաշտում, վասն որոյ խնդրեցին
Սաղմանասարից ուղարկել իւրեանց մօտ
Հրէից քահանայ, որ ուսուցանէ նոցա
Խորայէլի Աստուծոյ պաշտօնը: Ուղար-
կուած քահանայն բնակուեցաւ Բեթէ-
լում, և ուսուցանում էր թէ ի՞նչպէս
պէտք է ծառայել Հրէից Աստուծուն և
Սովսէսի օրէնքներուն: Նորա յօժարու-
թեամբ ընդունեցին հաւատը ճշմարտին
Աստուծոյ վերայ, բայց միևնոյն ժամանակ
խառնեցին նորա հետ և իւրեանց սնա-
պաշտութիւնքը, և ծագեցաւ այն խառն
կրօնը, որ յետոյ կոչեցաւ Վաւնոյ Սամո-
րայոց: Եւամանակ անցնելուց յետոյ տա-
ճարը շինեցին Պարիզին սարի վերայ, և
ունէին առանձին քահանայապետ և քա-

հանայ, որք զենքեանս համարում էին
Ահարոնից իջած:

§ 35. Հրէայ+ Բաբելոնեան իշխանութեան
ներսոյ:

Նաբուգոդոնոսոր տիրելով Հրէաստա-
նին և գերի տանելով նրանցը ցրուեց Բա-
բելոնացոց աշխարհի զանազան կողմերը, և
մեծ բազմութիւն բնակեցրեց Վաւար գե-
տի ավումը: Այս օտարութեան մէջ և
թշուառ վիճակում՝ նոյնում են այն ա-
մենայն իրանց վերայ եկած ապաբաղու-
թեանց պատճառները, և սրտի զգացմուն-
քով թափում են արտասուք՝ յիշելով
Նրուսաղէմը:

Աստուած տեսնելով նոցա ջերմեռանդ
ապաշաւը՝ կակղացնում է Նաբուգոդո-
նոսորի սիրտը, որ շատ հեզութեամբ վար-
վում է գերի Հրէից հետ, թոյլատրում է
համարձակ պաշտել իրանց հաւատը,

զնել հող, ունենալ իւրեանց սուրբութեամբ զատաւորներ, և ամենայն գործերը վճռել իւրեանց հայրենի օրէնքով, և նորանցմէն շատերը ստացան պաշտօններ տէրութեան մէջ: Աբուղղոնոսոր այսչափ բարեսրտութեանց հետ, հրամայեց, որ Հրէական երեւելի ցեղերից ընտրել ուշիմամիտ տղայք, սնուցանել արքունեաց մէջ, և ուսուցանել Վաղդէական դպրութիւնը, որոց մէջ երեւելի գտնուեցան Վանիէլ, Անանիա, Աղարիա և Միսայէլ, և նոցա զրաւ քաղդէական անուններ, Ռաղդասար, Սեղրաք, Միսաք և Աբեղնագով: Վանիէլ արժանացաւ և Աստուածային յայանութեան, որ թագաւորի մոռացած երազը ոչ ոք Ռաբիլոնեան իմաստուններից չկարաց պատմել և մեկնել՝ բաց ի Վանիէլից, մինչև որ հեթանոս թագաւորը զարմացած այս իրողութեան վերայ՝ հրապարակաւ դաւանեց թէ՛ «Ղշմարիտ Աստուածը, միմիայն Հրէից Աստուածն

է, և ոչ այլ ոք, Նա է Տէր տերանց և թագաւոր թագաւորաց, և Վանիէլ կարգեցաւ կառավարիչ Ռաբիլոնի և զլուխ իմաստունների, իսկ նորա երեք ընկերները՝ նորա օգնական, և այսպէս ստացան Հրէայք իրաւունք համարձակ պաշտելու Ճշմարիտ և սուրբ հաւատը: Աւելի ևս համարձակութիւն գտաւ Ճշմարիտ Աստուածպաշտութիւնը հեթանոսական աշխարհում, երբ որ Սեղրաք, Միսաք և Աբեղնագով երկրպագութիւն չտալով Աբուղղոնոսորի պատկերին, երբ որ երես առ երես անարգելով նորա հրամանը՝ այս մասին ընկան բորբոքեալ հնոցի մէջ, և նախախնամութիւնը պահեց նրանցը անփեռա, մինչև որ թագաւորը անձամբ տեսաւ, և նոցա հետ ևս չորրորդ անձը, որ նմանեցրեց Աստուածորդւոյն, ուստի և հրովարտակով և պատժով արգելեց իւր տէրութեան մէջ հայհոյել Հրէից Աստուածը: Աւ այսպէս

հեթանոսական աշխարհի մէջ ճշմարիտ
աստուածպաշտութիւնը բարձր կանգնե-
ցաւ քան զհեթանոսութիւնը: Ըրէայք
ակնովալս քաշելով սպասում էին խոս-
տացեալ Մեսիայի գալուն, և նոյնը քա-
րոզում էին: Ըրէից գերութիւնը գլխա-
ւորապէս պատրաստեց հեթանոսներուն
Մեսիային ընդունելու համար:

§ 36. Տօբիւ և նորա Տօբիա որդին:

Իսրայէլեան թագաւորութիւնը կոր-
ծանուելուց յետոյ Սաղմանասարի ձեռով
Տօբիթ գերի քնաց միւսներու հետ Նի-
նոէ, և ունենալով պատիւ Ասորեստանի
թագաւորի մօտ՝ օգնում էր իւր հայրենա-
կիցներուն, հոգալով նոցա պակասութիւն-
քը և թաղելով անաէր մեռածները: Նա
կուրացաւ մէկ դիպուածով, և այս պատ-
ճառեց նրան զրկուիլ հարստութենից և
ընկնիլ աղքատութեան միջ: Տօբիթ ու-

նէր մի որդի Տուբիա անուն և կրթում էր
նրան Աստուածպաշտութեան և բարոյա-
կանութեան մէջ, և տուաւ նրան այս խը-
րանները:

„ Կեանքիդ մէջ միշտ յիշէ քո Աստ-
ուածը, պահիր նորա պատուիրանները,
անիրաւութիւն չանես. եթէ ճշմարտու-
թիւն և արդարութիւն գործես, քո ամե-
նայն բանը յաջող կ'ընին:

„ Ողորմած կ'աց աղքատներուն, որ
Աստուած էլ քեզ կողորմի. գիտացիր, որ
ողորմութիւնը մահից կը փրկէ:

„ Բարի վարք ունեցիր, և ողջախոհ
եղիր. օտարազգի կին չառնուաւ և աղջիկ
չտաս նրան, այլ մեր ազգից ատ, և
տուր:

„ Մշակի վարձը մօտդ չպահես, այլ
նոյն օրը տաս:

„ Մի անիր ուրիշին այն բանը, ինչ որ
չես ուզում անէ քեզ ուրիշը:

„ Այնչափ զինի չսմես, որ հարբես:

», Քաղցածներուն տուր հաց և տկր-
բին շոր, և ինչ որ քեզմէն աւելնայ՝ ողոր-
մութիւն տուր:

», Խեղճ մարդուն խորհուրդ հարցրո՛ւ:
և ինչ:

Այս խրատները խորը սպաւորուեցան
Տուբիայի սրտի մէջ: Արանի այն ծնողնե-
րուն, որք իւրեանց զաւակները կը կրթեն
մատաղ հասակում:

Յետոյ Տուբիա հրեշտակի առաջնոր-
դութեամբ գնաց Ալեքատան քաղաքը իւր
ազգականի մօտ, և պսակուեցաւ նորա
աղջկայ վերայ: Ապա ստանում է իրանց
պարտականից տասն տաղանդ արծաթը և
վերադառնում է հօր մօտ. և հրեշտակի
ցոյց տուած ձկան լեղին, ածում է հօր
աչքերի վերայ, և նոյն ժամայն բացւում
են: Տուբիա իւր հօր նման լինում է առա-
քինի, և ողորմած աղքատներու, և հայր
ու որդին սուրբ Պարթի մէջ յիշատակու-
թեան տեղ են գտանում:

§ 37. Յարի:

Քարելացոց Հողեփեռնէս զօրավարը
պաշարեց Հրէից Բեռեղուայ ամուր քա-
ղաքը, որի բնակիչները ընկան ահուգողե
մէջ: Այն քաղաքում բնակւում էր մի
այրի կին Յուդիթ անուն, զեղեցիկ երե-
սով, բարեպաշտ և սրտոտ, քաջալերեց
նրանցը՝ փոքր ժամանակ դիմանալ նեղու-
թեան, և Աստուած կազատէ շուտով:
Նա հազաւ հարսնութեան շրտերը, և
գնաց Հողեփեռնէսի մօտ և ասաց, որ ին-
քը կարող է գտնել հնարք քաղաքին
տիրելու: Յուդիթի զեղեցիկութիւնը լսա-
փեց Հողեփեռնէսին, և սիրահարուեցաւ
նրան: Մէկ օր մեծ հրաւեր արաւ, և այն-
չափ լամեց՝ որ հարբեցաւ, ամենեքեանքն
գնացին և մնացին միայն երկուսը վրանի
մէջ: Հողեփեռնէս անզգայ պառկած էր
անկողնի մէջ, և Յուդիթ տեսնելով որ
լաւ ժամանակ է սպանել թշնամուն, ա-

ուաւ նորա թուրը, և ամենայն զօրութեամբ խփեց նրա շնքին ու կտրեց գլուխը, և դրաւ պարկի մէջ, ու տուաւ իւր նաժիշտին և հեռացաւ գիշերով: Չնաց քաղաքը խնդալով, ցոյց տուաւ քաղաքացւոց թշնամի զօրավարի գլուխը, և միւս առաւօտը յարձակուեցան թշնամեաց վերայ, սկսան կոտորել և հալածել. և այսպէս մէկ տկար կին յաղթեց թշնամեաց, ազատեց իւր հայրենիքը և արժանի եղաւ ունենալ սուրբ Պարթի մէջ իւր անունի յիշատակութիւնը:

§ 38, Հրէայ+ Պարսից եղևանո-նեան ներ-
+ոյ:

Սիւրոս թագաւոր Պարսից տիրեց Բաբելոնին և բոլոր Երևելքին, և կատարեցաւ Նրեմիայի գուշակութիւնը Հրէից ազատութեան վերայ եօթանասնամեայ գերութենից յետոյ: Աս իւր թագաւոր-

րութեան առաջին տարին հրաման հանեց իւր տէրութեան մէջ, որ Աստուած տալով նրան երկրի թագաւորութիւնը, հրամայել է նրան շինել Նրուսաղէմի տաճարը. վասն որոյ արձակեց բոլոր Հրէայ գերիքը զնալ իւրեանց հայրենիքը, իսկ տեղական բնակիչներուն, որոց մէջ գտանուում էին Հրէայք, հրամայեց օգնել նոցա, որչափ կարող են: Այս ժամանակ լրացաւ 70 տարին: Սիւրոս տուաւ նոցա շատ անօթներ պատկանած Նրուսաղէմի տաճարին: Հրէայք, Օորաբաբելէ (որ Պաւթի ցեղից էր) առաջնորդութեամբ և Յեսու քահանայապետի, շարունակեցին իւրեանց ճանապարհը դէպ ի Նրուսաղէմ 42 հազարից աւելի սղամարդ, թող ծառայքը: Իսկ Պանիէլ մնաց Բաբելոնում և չտեսաւ իւր հայրենիքը, բայց տեսաւ տեսիլքի մէջ աստուածային քաղաքի վիճակը մինչև Վրիստոս:

Յետև և Օրորաբաբէլ շինեցին զոհա-
գործութեան սեղանը. ապա ձգեցին տա-
ճարի հիմը մեծ հանդիսով: Սամարացիք
անաջարկեցին շրէկց ընդունել և իւր-
եանց օգնութիւնը, բայց ստացան բացա-
սութիւն, ուստի ամենակերպ ջանք գործ
դրին խափանել շինութիւնը, սակայն նո-
քա շինեցին տաճարը, Ենդէաս և Մաղա-
քիաս մարդարէկց յորդորանքով, իսկ
Սբէր-Են-Ն «Եբո» խորանը մնաց դատարկ
Տապանակի անհետանալու պատճառաւ:

Սիւրուսի յաջորդներից Արտաշէս թա-
ղաւորը խնամք ունէր շրէկց վերայ. նա
հրաման տուաւ Ազրաս քահանային տա-
նել մնացած շրէկայքը Արուսաղէմ նոցա
ցանկութեան համաձայն, և դարձրեց տա-
ճարի մնացած անօթները՝ որ յափշտա-
կել էր «Աբուղդոնոսոր, և հրաման՝ ըս-
տանալու դանձապահներից յայնկոյս Ափ-
րատայ դանձը տաճարի հարկաւորութեան
համար: Ստացաւ նոյնպէս թաղաւորից

իրաւունք. վերահասու լինելու օրէնքի
պահպանութեան վերայ, պատժել օրի-
նադանցները, կարգել վերակացուք և դա-
տաւորներ բարեկարգութեան: Ազրաս
1700 շրէկաներով վերադարձաւ Արու-
սաղէմ, ժողովեց շրէկայքը և համոզեց
նրանցը արձակել հեթանոս կանայքը, և
բոլորովին կտրել նոցա հետ ամենայն հա-
ղորդակցութիւնքը, որպէս զե չչարժի
անտուածային բարկութիւնը իւրեանց
վերայ:

Արուսաղէմի պարիսպը քանդուած էր,
և չէր ապահով շրջակայ թշնամիներից:
Նէեմի անուն շրէկայն, որ Արտաշէսի սի-
րելի պալատականն էր, առաւ թագաւորից
հրաման շինելու պարիսպը, և հրովարտակ
տեղական կառավարիչներու վերայ տալ
թագաւորական անտառից փայտ: Նէեմի
գալով Արուսաղէմ՝ յաղթեց ամենայն
դժուարութեանց և շինեց պարիսպը 52
օրում:

§ 39, Եսթեր:

Աստուած՝ իւր ընտրեալները չէ թողում ձեռից, թէև յանցանքի համար պատժում է, բայց յարուցանում է պաշտպաններ, որպէս Եսթերը գերութեան ժամանակ: Նա էր Արտաշէսի պալատական ծառայի Մուրթքէ անուն շրէի ազգական, կրթուած ճշմարիտ Աստուածպաշտութեան մէջ. և էր երեսօք և հասակով գեղեցիկ. և բաղդը այնպէս բերեց, որ նա դարձաւ Արտաշէսի կին Մուրթքէի հնարքով:

Շաման առաջին նախարարը սաստիկ ատում էր Մուրթքէին իրան երկրպագութիւն չտալու համար, և հրաման հանեց թագաւորից սպանել բոլոր շրէայքը, որ նորա թագաւորութեան մէջ կան, որպէս կասկածաւոր և ապստամբ ազգ, որպէս զի և Մուրթքէ նոցա հետ սպանուի, ուստի և պատրաստեց կախաղան նորա

համար. բայց նախախնամութիւնը այլ տեսակ փոխեց այդ բանը: Եսթեր թագուհին Մուրթքէի խրատ տալով հրաւիրեց թագաւորին և շամանին իւր մօտ ճաշի երեք անգամ, և վերջին անգամին յայտնեց Արտաշէսին շամանի դաւաճանութիւնը դէպ ի ինքը և իւր ազգը: Թագաւորը բարկացաւ շամանի վերայ, և հրամայեց կախել նրան իւր պատրաստած կախաղանիցը, և հրովարտակով յետ առաւ առաջին տուած հրամանը սպանութեան համար: Եսթեր և Մուրթքէ այս մեծ դիպուածի յիշատակը պահելու համար կարգեցին Փոքի կամ Սիմի ասացեալ տօնը, որ շրէայք կատարում են և այժմ:

§ 40, Ժամանակ Մակեդոնական իշխանութեան:

Երբ որ Աղէքսանդր Մակեդոնացին տիրեց Պարսից, գնաց Երուսաղէմի վե-

րայ, այն ժամանակ Յարոս քահանայապետը հաղաւ քահանայապետական զգեստը, իսկ քահանայք և Ղևտացիք սպիտակ զգեստներ, և այսպիսի հանդիսով զնաց աշեսարհակալէ առաջ: Աղէքսանդր բողոքովին փոխուեցաւ այս տեսարանով, իջաւ երկվարից և երկրպագութիւն տրուաւ Աստուծոյ, որի անունը զրաճ էր քահանայապետական խոյրի վերայ, և ասաց իւր մեծամեծներուն, թէ նա այսպիսի անձը տեսաւ Մակեդոնիայում տեսիլքի մէջ, որ խոստացաւ նրան յաղթութիւն Պարսից վերայ: Յետոյ խաղաղութեամբ մտաւ Երուսաղէմ, զոհեց Աստուծոյ տաճարում, քահանայապետը կարդաց Ղանիէյի մարգարեութիւնը նորա տիրապետութեան վերայ: Աղէքսանդրը հրաման տուաւ շրէից հաստատպահել հայրենի օրէնքը և Աստուածպաշտութիւնը: Սամարացիք նորա հրամանով շինեցին առանձին տաճար Ղարիզին

լեռան վերայ, և կարգեցին առանձին քահանայապետ և քահանայք:

Աղէքսանդրի մահից յետոյ Եգիպտացւոց Պտղոմէոս թագաւորը տիրեց Պաղեստինային և մինչև 100,000 շրէայ և Սամարացի գերի տարաւ Եգիպտոս, ուր քնացին 100 տարի, և խաղաղ կեանք էին վարում:

§ 41, Թարգմանո-ւի-ն Աստուածաշնչի:

Եգիպտացւոց թագաւոր Պտղոմէոս Փիղաղեղիոսի ժամանակ թարգմանեցաւ սուրբ Ղիրքը Եբրայականից Յունարէն, որ կոչուում է Եօթնասանից Թարգմանո-ւի-ն: Պտղոմէոս ցանկանալով հարստացնել Աղէքսանդրիայի զբառունը՝ զբքեր ժողովեց ամենայն տեղերից, և կամենալով ունենալ շրէից օրէնքի զիրքը, դեսպան ուղարկեց Եղիազար քահանայապետի մօտ և ընծաներ տաճարի համար: Եղիազար

ժողովից Խորայէլեան տասներկու ցեղերից վեց վեց մարդ, որք քաջ զիտէին Յունական լեզուն, և յանձնելով նոցա սուրբ Գլխքը՝ ուղարկեց Նգիպտոս:

Պտղոմէոս սիրով ընկալաւ նրանցը և թարգմանելու տեղը նշանակեց Փորոս կղզին, ուր 72 առուր մէջ թարգմանեցին Յունարէն, և կարգացին Նգիպտոսում եղած Հրէից առջև, զոր ամենքեան հաւանեցին, և դրաւ գրատան մէջ: Այս ընտիր թարգմանութենից է թարգմանած Հայերէն Աստուածաշունչը սուրբ Սահակի ձեռով և նորա աշակերտներու օգնականութեամբ:

§ 42, Հալածանք Հրէեցի վերայ, — Մակաբայեցի:

Հրէայք Սելևկիացւոց իշխանութեան ներքոյ ունեցան փոքր ժամանակ խաղաղութիւն, բայց Անտիոքոս Նպիփան, այր

անօրէն և արծաթասէր, մեծ հալածանք վերկացրեց նոցա վերայ. կողոպտեց Նբուսաղէմը, այրեց լաւ շինութիւնքը, քանդեց պարիսպները, ստիպեց ընդունել հեթանոսութիւնը, դրաւ տաճարում Արամազդի արձանը, արդելեց Աստուածապատութիւնը, օրէնքները, ծէսերը, և շատերուն սպանել տուաւ: Այս հալածանքի ժամանակ նահատակուեցաւ դառն տանջանքներով Նդիազար քահանայ 90 տարեկան ուսեալ և առաքինի անձը, և Շամունէ կին եօթն որդիներով խողե միս չուտելու համար:

Աստուած, որ միշտ պաշտպանում է իւր Նկեղեցին, չթողեց բոլորովին ընկնել այլ յարուցանում է Մատթիայ քահանային, Մակաբայեան տան ազգապետին, որ վառուած օրէնքի նախանձով՝ քանդում է կուռքի սեղանը, սպանում է նորա վերայ խունկ ծխող Հրէային, ձայն է տալի ժողովըղեան, « Ո՛վ որ օրէն-

քի պահպանող է՝ իմ ետեւից դայ, : Ժողովեցան շատերը և գնացին սարը, Ասորւոց զօրքը հասաւ նոցա ետեւից շաբաթօրը, և սպանեցին 1000 մարդ, որովհետեւ Հրէայք այն օրը չպատերազմեցան, և Մատաթիա վճռեց որ շաբաթ օրը ևս պատերազմեն: Ժողովեց կրկին զօրք և յաղթեց թշնամեաց, քանդեց կռատուները, թլփատեց երեսայքը, վերականգնեց օրէնքը և հայրենեաց ազատութիւնը: Շուտ վախճանը թեպէտ կտրեց նորա յառաջադիմութիւնքը, բայց նորա հինգ որդիքը՝ Յովհաննէս, Շմաւօն, Յուդայ Մակարէ, Եղիազար և Յովնաթան կանգնեցան նորա տեղը և մինչև ի մահ պաշտպանեցին ազգը և կրօնը:

§ 43, Յուդայ Մակարէի և նորա եղբայրներու՝ Կալուսիի նշք:

Յուդայ Մակարէ իւր հօր մահից յետոյ եղաւ կամաւոր զօրքի զլուխ: Նա ան-

երկիւղ պատերազմեցաւ թշնամեաց հետ, սակաւաթիւ զօրքով յաղթեց Ասորւոց Պաղոմէոս Նիկանովրին և Ղիօրգի զօրավարներուն:

Անտիոքոս Ապիփան լսելով իւր Ալեսիաս զօրավարի յաղթուիլը Յուդայ Մակարէից, մեծ զօրքով գնաց Հրէից վերայ բոլորովին ջնջել, բայց Աստուծոյ պատիժը շուտ հասաւ նրան ճանապարհի վերայ և որդնալից սատակեցաւ: Անտիոքոսի մահից յետոյ պատերազմը շարունակուում էր Ասորւոց և Հրէից մէջ. Յուդայ միշտ յաղթում էր, բայց մէկ անգամ 800 մարդով պատահեցաւ 22000 Ասորի ընտիր զօրքին, աներկիւղ պատերազմեցաւ, և մեծամեծ քաջութիւն անելուց յետոյ սպանուեցաւ:

Նրան յաջորդեցին Յովնաթան և Շմաւօն եղբայրները: Յովնաթան մեծ օգուտ քաղեց Ասորւոց թագաւորութեան մէջ ընկած խռովութենից, և ցուցանե-

լով Ղաեմետը թագաւորին օգնութիւն
 թշնամեաց դէմ՝ ստացաւ քահանայա-
 պետութիւնը, իսկ Անտիոքոս 6 ից ծիրա-
 նի և թագաւորական նշան, բայց Տրիփոն
 բռնեց նրան նենդութեամբ ու սպանեց:
 Նորա տեղը բռնեց Շմաւօն եղբայրը, որ
 խլեց Ասորոց ձեռքից Աիօն լեառը, և
 ստիպեց նրանցը ձանաչել Հրէից ազգի
 անկախութիւնը: Շմաւօն ընդարձակեց
 և ամրացրեց հայրենեաց սահմանները,
 զրաւ դաշը Հռոմայեցւոց և Սպարտա-
 ցւոց հետ, և նորա կառավարութեան ժա-
 մանակ Հրէայք վայելում էին ամենատե-
 սակ խաղաղութիւն: Նորա որդին Յով-
 հաննէս, մականուանեալ Հիւրկանոս,
 այսինքն թշնամեաց քանդող, նուաճեց
 Ղալիլեայն, Սամարիայն և Նդոմայեցի-
 քըն, ստիպեցին նրանցը ընդունել Մով-
 սիսական օրէնքը, և քանդեց Ղալիլի
 տաճարը:

§ 44, Սահմանակ Հռոմէական իշխանութեան:

Հիւրկանոսի թոռները Հիւրկանոս Ա.
 և Արիստաբոլոս Ա. վիճելով միմեանց
 հետ ծայրագոյն իշխանութիւնը խլելու
 իրարու ձեռքից՝ դիմեցին Հռոմայեցւոց
 Պոմպէոս զօրավարին՝ խնդրելով նորա օգ-
 նութիւնը: Պոմպէոս մտաւ զօրքով Ն-
 րուսադէմ, և Հրէաստանը շինեց Հռոմ-
 ական նահանգ: Հիւրկանոսին տուաւ քա-
 հանայապետութիւնը առանց թագաւո-
 րական իշխանութեան, իսկ Արիստոբոլոս
 և նորա որդիքը շղթայակապ ուղարկուե-
 ցան Հռոմ:

Մակաբայեցւոց ազգի ընկնելով՝ բարձ-
 րացաւ Հերովդէսի ցեղը: Հերովդէսի
 հայրն էր Անթիպատրոս, ազգով Նդոմա-
 յեցի, իսկ հաւատով Հրէայ, որ իւր ցոյց
 տուած ծառայութեան համար Նդիպատ-
 սում Յուլիոս Աեսարին՝ ստացաւ Հռով-
 մէական քաղաքացւութիւն և բղեշխու-

Թիւն Հրէից վերայ: Նորա մահից յետոյ նորա որդին Հերովդէս կարգուեցաւ Հռոմի սենատինց Հրէաստանի թագաւոր: Նորա 34 տարուայ թագաւորութեան պատմութիւնը լի է ահարկու չարագործութիւններով: Իւր իշխանութիւնը անկասկած պահելու համար գործ դրաւ սպանութիւն: Նա չինայեց ոչ ժողովրդին և ոչ ազգականներուն, խեղդել տուաւ իւր աներորդի Արիստորուղոսին, որին ինքն էր կարգել քահանայապետ. սպանել տրուաւ իւր հարազատ քրոջ մարդուն, յետոյ իւր զոքանչին և կին Մարիամին, որ Մակաբայեցւոց վերջին ժառանգն էր, և իւր երկու որդիքը ծնած նրամէն: Ապա տեսներով թէ ժողովուրդը ատու՛մ է իրան, և դուցէ ապստամբութիւն ծագուի, ուստի խողաղացնելու համար ամենքին՝ վերանորոգեց Ռօրաբարելեան տաճարը շատ վառաւոր շէնքով: Նորա թագաւորութեան վերջին տարին ծնաւ խոստա-

ցեալ Մեսիայն հեթանոսաց ակնկալութիւնը 5199 թուին Եօթանասնից հաշուով և 4000 թուին Հրէից կամ ժամանակադրաց հաշուով աշխարհի ստեղծելուց:

Ս. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՈՒԽՏԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ:

§ 45, Ծանուց Յովհաննու Մկրտի:

Երուսաղէմի երկրորդ տաճարի քահանայից մէջ կար մէկը Չաքարիա անունով, և նորա կնոջ անունն էր Եղիսաբէթ, երկուսն էլ առաքինիք և արդարներ, բայց ծերացած էին և որդի չունէին:

Մէկ օր Չաքարիա մտաւ տաճարը ինկարիութեան համար, և երևեցաւ նրան Աստուծոյ հրեշտակը աւետելով Յովհաննէսի ծնունդը. բայց Չաքարիա չհաւատարով հրեշտակի խօսքին՝ համբոյժու մինչև որդու ծնուիլը, ու յետոյ բացուեցաւ լեզուն: Յովհաննէս բնակուում էր անպատում, և ապա Աստուծոյ հրամանով զնաց Յորդանան և քարոզում էր փրկու-

Թեան ասպաշխարութիւն, մկրտում էր մեղքերը խոստովանողներուն, և աւետում էր թէ Աստուծոյ արքայութիւնը մերձեցել է, այսինքն է Մեսիայի գալուստը:

§ 46, Սուրբ Այո՞ Մարիամի անտիպը:

Պարբիէլ հրեշտակը Աստուծոյ հրամանով եկաւ Պալելիայի Ազգարէթ քաղաքը Մարիամ Աղուսի մօտ, որ Պաւթի տանիցն էր և Յովսէփի հետ նշանուած, որին աւետեց Մեսիայի ծնունդը. թէպէտ Մարիամ շփոթուեցաւ այն խօսքի վերայ, բայց հրեշտակը երբ որ ասաց՝ « Հոգին սուրբ գայ քո մէջ, » հնազանդեցաւ, և նոյն ժամին յղացաւ. Յովսէփ տեսնելով նրան յղի, բնկաւ կասկածի մէջ, սակայն Տիրոջ հրեշտակը տեսեան մէջ ասաց՝ թէ նա յղացած է Հոգւով սրբով, և երեսխայի անունը դնէ Յիսուս, որ կը թարգմանի Փրկիչ:

§ 47, Փրկիչ Մանուէլը:

Այս ժամանակ Հրէայք լինելով Հռոմէական իշխանութեան ներքոյ, Օգոստոս կայսր հրամայեց աշխարհագիր անել իւր թագաւորութեան մէջ: Յովսէփի գնաց Մարիամի հետ իւր հայրենի Բեղղէհէմ քաղաքը գրուելու աշխարհագրի մէջ. և Մարիամի ծնելու ժամանակը հասաւ, ու ծնաւ Յիսուսին, և պատեց խանձարուրի մէջ, և դրաւ մարումը, որովհետեւ կենալու տուն չկար: Յիսուսի Մանուէլեան ժամանակ Հրէից թագաւորն էր Հերովդէս:

§ 48, Հովնիւսի երկրագործները:

Յիսուսի ծննդեան զիշերին Աստուծոյ հրեշտակը երևեցաւ հովիւներուն՝ որ զիշերով պահում էին իւրեանց հօտը, և աւետեց նոցա Փրկչի Մանուէլը, նշան տալով նրանց գտանել մանուկը խանձա-

ըուրի մէջ պատած և մարումը դրած: Հո-
վիւնները տեսան և հրեշտակներու բազ-
մութիւն, որք օրհնում էին զԱստուած
և ասում էին. «Փառք ի բարձունս Աս-
տուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն ի մար-
դիկ հաճութիւն,»: Երբ որ հրեշտակնե-
րը վերացան, գնացին հովիւնները Բեդղե-
հէմ, և գտան մանուկը, ու երկրպագու-
թիւն տուին:

§ 49, Յետոյ Ռիֆայոսի լինելը:

Յիսուսի Ծննդեան ութ օրից յետոյ
կատարեցին հին օրէնքը թրփատելով մա-
նուկը, և անուն դրին Յիսուս, ինչպէս
հրեշտակը պատուիրել էր Յովսէփին տես-
լեան մէջ:

§ 50, Տեառնը դարձաւ:

Քառասուն անուր վերայ ծնուելոց
յետոյ, Մարիամ և Յովսէփ տարան Յի-

սուսին տաճարը, ուր Միմէօն արգար ծե-
րունին, որին հրեշտակն ասել էր չմեռնիլ
մինչև որ տեսնէ օծեալ Տիրոջը, Հոգւոյն
Արբոյ ազդեցութեամբ եկաւ տաճարը,
առաւ մանուկը զրկի մէջ, օրհնեց նրան,
և խնդրում էր կեանքից արձակումը:

§ 51, Քրիստոսի փախելը Եգիպտոս:

Յիսուսի Ծննդեան ժամանակ երեւե-
ցաւ մի անսովոր աստղ արևելքում, որ
տեսնելով մոզերը, իմացան թէ Փրկիչ է
ծնել, և եկան Արուսաղէմ, ու այն տե-
ղից գնացին Բեդղեհէմ երկրպագանել
նրան: Հերովդէս իմանալով մոզերից
նոր թագաւորի Ծնունդը, խռովեցաւ,
կասկածելով մի գուցէ զօրանայ մանուկը
և խլէ նորա թագաւորութիւնը. հրամա-
յեց կոտորել Բեդղեհէմի գաւառի երե-
խայքը երկու տարեկանից ցածր, կարծե-
լով թէ Յիսուսն էլ նոցա հետ կսպան-

ուի. սակայն Յովսէփի, հրեշտակի խօսքով,
առաւ Մարիամին և մանուկը ու փախաւ
Եգիպտոս, ուր քնաց մինչև Հերովդէսի
մահը, և յետոյ դարձաւ Գալիլեայ:

§ 52, Յիսուսի Մըրտնաբերութիւնը:

Յիսուս երեսուն տարեկան մկրտուե-
ցաւ Յոհաննէսից Յորդանան գետում:
Եւ յի ժամանակ բացուեցաւ երկինքը, և շո-
ղին Սուրբ ազաւնու նման իջաւ երկնքից,
և շայրն Եստուած վկայեց զերեւոյց՝
« Գա է իմ սիրելի որդին, Արին Ես հա-
ճեցայ, »: Սորամով յայտնուեցաւ Երրորդ-
դուրթեան ծածկեալ խորհուրդը:

§ 53, Սաղանայից Խորհուրդը:

Մկրտութենից յետոյ շողին տարաւ
Յիսուսին անապատ սաղանայից փորձ-
ուելու, ուր մնաց ծով քառասուն օր և

զիշեր, և յետոյ քաղցեցաւ: Սատանայն
աշխատեց զանազան հնարներով խաբել
նրան, մօտ տարաւ քարերը, որ հաց շե-
նէ, կանգնեցրեց քաղաքի աշտարակի վե-
րայ, որ իրան ցած զցէ. տարաւ սարի
զլուխը, ցոյց տուաւ աշխարհի թագաւո-
րութիւնքը, և խոստացաւ ապլ նրան՝
եթէ երկրպագութիւն կուտայ իրան. բայց
ամենայն բանի մէջ խայտառակեցաւ սա-
տանայն, և հրեշտակները մօտացան ու
պաշտեցին Յիսուսին:

§ 54, Քրիստոսի Խորհուրդն անապին Խորհուրդը:

Երրորդ Քրիստոս դարձաւ անապատից
դէպ ի Յորդանան, ժողովեց աշակերտներ
և իւր հետ տարաւ Գալիլեայի կողմերը,
և Աննա քաղաքումը հրաւիրուած լինե-
լով հարսանիքում՝ արաւ առաջին հը-
րաշքը՝ ջուրը փոխելով զինի: Յետոյ ըս-

կսաւ քարոզել ապաշխարութիւն և արքայութիւն:

Օստկի տօնին զնաց Յիսուս Երուսաղէմ, և տեսաւ որ Աստուծոյ տաճարին պատշաճաւոր յարգանք չէին տալի, այլ եկեղեցին դարձել էր առուտուրի տեղ, և շինեց թոկից խարազան, և բոլորին էլ դուրս արաւ տաճարից: Եւ յս ժամանակում շատերը այն կողմի բնակիչներէց հաւատացին նրան. որոցմէն Նիկողիմոս շրէից իշխանը, գիշերով եկաւ Յիսուսի մօտ երկնքի արքայութեան վերայ խօսելու համար: Եւսպ Յիսուս շրջեցաւ աշակերտներու հետ Յուդայի զանազան կողմերը, քարոզելով ամենայն տեղ: Չմեռը կրկին զնաց Վալելիայ, և ճանապարհի վերայ խօսեցաւ Սամարացի կնոջ հետ եկած Սեսիայի վերայ, որով շատացան հաւատացեալները, և ընդհակառակն Վազարէթի բնակիչները, փոխանակ ուզողելու իրանցը նորա քարոզութեամբ, մտածե-

ցին զնասել նորա կեանքը: Յիսուս զնաց Վափառնայում, ուր բժշկեց հարիւրապետի որդին, և Վալելիայում մի բորոտ անդամալոյծ, որոց համբաւը հռչակուեցաւ ամեն տեղ, բայց Փարիսեցիք նախանձուերով նրա հետ խօսում էին և մտածում էին չարութիւնք նորա վերայ:

§ 55. Վարդուղէեան երկրորդ պատիւն:

Յիսուս քարոզութեան երկրորդ տարին կրկին զնաց Երուսաղէմ, ուր բժշկեց երեսուն և ութ տարուայ անդամալոյծը Պրոպատիկէ աւազանի սրահումը: Յետոյ դարձաւ Վալելիայ, և շաբաթօրը ուսուցանում էր ժողովողին Վափառնայումի մէջ ու բժշկեց մէկ մարդոյ գօսացեալ ձեռը, ցոյց տալով Փարիսեցւոց, թէ բարի գործերը թոյլատրուած է և շաբաթ օրերումս էլ գործել, և Փարիսեցիքն ու կարգացողները այնչափ զայրացան,

մինչև որ կամենում էին սպանել, այլ Յիսուս հեռացաւ մօտիկ սարի վերայ ժողովորդեան բազմութեան հետ: Այն տեղ անօթքի կանգնեցաւ և ընտրեց տասներկու աշակերտներ առաքելական պաշտօնի համար: Սարից ցած գալով բժշկեց հիւանդներուն, և խօսում էր աշակերտներու և ժողովորդեան հետ Աննայ Բանը:

Յիսուս կրկին դարձաւ Սաիառնայում, ուր բժշկեց հարիւրապետի ծառային, իսկ Նային քաղաքում յարութիւն տրւաւ մի աղքատ այրի կնոջ մեռած որդուն: Ապա շրջում էր ամենայն կողմերը և քարոզում էր Աւետարանը: Քարոզութեանց և զանազան հրահանքից յետոյ Յիսուս մտաւ նաւի մէջ կամենալով անցնել միւս կողմը Ղալիլայ ծովակին, և երբ որ քնած էր նաւի վերայ, վերկացաւ սաստիկ քամի, որ ամենքը վախեցան, և աշակերտները զարթեցրին նրան, խնդրելով օգնութիւն: Յիսուս վերկացաւ հրա-

մայեց քամուն և հանդարտուեցաւ. և դուրս գնալով ցամաքի վերայ մտաւ Պերզեսացոց երկիրը, բժշկեց դիւահարներուն, յարութիւն տուաւ Յայրոս ժողովորդապետի մեռած աղջկան, բժշկեց երկու կոյրեր, որք նորա ետեւից գնացին Ղազարէթի ճանապարհի վերայ. օգնեց ամենքին ինչ որ ուզում էին, ոչ մէկ նեղացածին բացասութիւն չարաւ, այլ ամենքին ցուցանում էր կարեկցութիւն: Արջելով Ղալիլացոց քաղաքները ուղարկեց տասներկու աշակերտները զանազան տեղեր քարոզել Աւետարանը, բժշկել հիւանդները ևյն. որք յետ եկան Յիսուսի մօտ Պասսքից առաջ: Այս ժամանակումը Յովհաննէս Սկրաից գլխատուեցաւ քանտի մէջ Լերովդէսի հրամանով:

Այն ժամանակ Յիսուս թողնելով Լերովդէսի երկիրը՝ կաւ Բեթսայիդա անպատը, ուր հինգ հացով և երկու ձկնով

կերակրեց հինգ հազար հոգի, և հացի կտորտանքը ժողովեցին տասներկու քթոցի մէջ: Այս ժամանակին աշակերտներէից մի քանիսը թողին նրան, էլ հետը չգնացին. որովհետև յայտնեց նրանց, թէ նոքա կստանան նորամէն ոչ թէ ժամանակաւոր, այլ յաւիտեանական և երկնային բարութիւնքը: Առաքեալները յայտնեցին իւրեանց հաստատ հաւատը նորա վերայ, և Յիսուս առաջին անգամ յայտնեց նրանցը, թէ նրանցմէն մէկը է ապստամբ ու նրան կը մատնէ:

§ 56, Քարոզչութեան երրորդ աստիճանը:

Քարոզչութեան երրորդ աստիճանը Յիսուս Պատեքի ժամանակ Արուսաղէմումը չէր, այլ զնաց Տիւրոսի և Աիդոնի ծովն ափը և մէկ Քանանացի կին դուրս դալով իւր բնակութենից Քրիստոսի առաջ՝ խնդրում էր բժշկել իւր աղջկը հիւանդու-

թենից: Յիսուս լսելով նորա աղաղակը և տեսնելով նորա հաւատը՝ ասաց. կին դու, մեծ է քո հաւատը, լինի քեզ ինչպէս որ կամենում ես. և կինը գնալով իւր տուն՝ անսու աղջկանը բժշկուած: Յետոյ Վալիլիայի ծովն ավերում եղած քաղաքներէ մէջ բժշկեց շատ հիւանդներ, կաղեր, կոյրեր և խուլեր: Այս տեղ եօթը հարցով և մի քանի ձկնով կերակրեց չորս հազար հոգի՝ բաց ի կանայքներէից և երեսնաներից: Բեթսայիդում կուրին լուսաւորեց, Փիլիպպեայի Աեսարիա քաղաքում կրկին յայտնեց աշակերտներուն իւր համար, թէ մարդկային ազգը եկել է փրկելու՝ առաջագոյն պատմելով իւր չարչարանքը, մահը և յարութիւնը:

§ 57, Քրիստոսի Պաշտօնակերպութիւնը:

Սեցօրից յետոյ Յիսուս վեր առաւ իւր հետ Պետրոսին, Յակոբոսին և Յովհաննէսին, ու տարաւ Թաբօր սարի զլու-

իւր, ուր ցոյց տուաւ նրանց իւր Աստուածութեան փառքը, և երեւեցան նրան Մովսէս և Ադիա որ խօսում էին այն ամենայն անցքի վերայ, որ պիտի պատահէին Յիսուսի հետ Արուսաղէմում. և ահա ամպը հովանի եղաւ նոցա, ամպից լուսեցաւ ձայն. «Պա է իմ սիրելի Արդին. Պրան լսեցէք,»: Արբ որ սարից իջան, կրկին պատմեց աշակերտներուն իւր չորչարանքը և մահը: Պափառնայում քաղաքում տուաւ նորամէն պահանջած հարկը, և յանդիմանեց աշակերտներուն, որ վիճում էին մեծութեան վերայ: Արբոր եկաւ Յիսուս տաճարը, սկսաւ քարոզել տաճարումը, քարկանում էին Հրէայքը, և ուզում էին բռնել, բայց Նիկողիմոս չթողեց, միւս օրը կամենում էին քարկոծել, բայց նա ծածուկ դուրս գնաց տաճարից, և անցնելով Սամարիայն՝ ընտրեց 70 աշակերտներ, և ուղարկեց զանազան քաղաքներ, Աւետարանը քարոզելու համար:

Նոչ ժամանակ Պատեքի չորրորդ օրը մօտ կոցաւ, Յիսուս գնաց Արուսաղէմ, և մտաւ մէկ Փարիսեցի իշխանի տուն շաբաթ օրը, ուր բժշկեց ջրգողեալին: Այս ճանապարհորդութեան մէջ բժշկեց տասն բորոտներ, և Ռեթանիայում յարութիւն տուաւ չորս օրուայ մեռած Պազարոսին, այս հրաշքով շատերուն ձգեց իւր կողմը, որի պատճառաւ Հրէայք աւելի ևս կատաղեցան և ճանապարհը պահեցին ծածուկ, որ սպանեն. և որովհետեւ դեռ չէր հասել ժամանակը, ուստի և ոչ ոք ձեռք տուաւ նրան, և Յիսուս գնաց Ափրայիմ, և այս տեղից դառնալու ժամանակ կուրի աչքը բաց արաւ Արիքովում, և մտաւ Օւաքէոս մաքսաւորի տունը:

§ 58, Արուսաղէմ մտնելը հանդիսով:

Յիսուս մարդարեւից զուշակութիւնքը կատարելու համար նստեցաւ իշի վերայ,

և Նորուսադէմ մտնելու ժամանակ դղողեցաւ բոլոր քաղաքը, և բաղմութիւնը զընաց նորա առաջ՝ աղաղակելով, «Ովսաննա Ռաւթի որդուն, օրհնեալ որ գալիս ես Աստուծու անունով, Ովսաննա ի բարձունս, . ոմանք իրանց շորերը փռում էին և ոմանք ծառի ճիւղերը կտրատում էին և մատուցանում էին նրան. յետոյ մտնելով տաճարը՝ դուրս արաւ բոլոր առուտուր անողներուն, և այն երեկոյն զընաց Բեթանիա:

§ 59, Խորհրդական ընկերք:

Բաղարջակերաց տօնի առաջին օրը Յիսուս իւր աշակերտներու հետ գնաց մէկ վերնատուն, ուր պատրաստած էր Չատիկը. երբ որ նստեցան սեղան՝ սկսաւ մտխարել և քարոզել նոցա, պատմել ամենայն անցքը, որ պիտի կրէր այն օրերումը. յայտնեց, որ Յուդան է մատնիչը,

լուաց ամենքի ոտները, տալով հեղութեան և սէրի օրինակ. և իւր ապագայ յիշատակի համար առաւ հաց՝ օրհնեց, կոտորեց և տուաւ աշակերտներուն ասելով. «Առէք, կերէք, այս է իմ մարմինը», . ապա առաւ զինու բաժակը՝ ասաց. «Արբէք (խմեցէք) սրանից, այս է իմ արիւնը նոր ուխտի. և այս արէք իմ յիշատակի համար, . Ընթրիքը աւարտելուց յետոյ գնացին Զիթենեաց սարը:

§ 60, Մասնա-Ռիւն:

Յուդայ՝ որ խոստացել էր քահանայապետներուն մատնել Յիսուսին նոցա ձեռքը երեսուն արծաթով, գիշերուայ մէջ մեծ բաղմութեամբ եկաւ Յիսուսի մօտ, երբ նա աղօթում էր Գեթսեմանի պարտիզում, և համբուրեց նրան՝ ասելով. «Ողջ եր Արքայպետ. որովհետեւ մատնութեան նշան համբոյրն էր տուել. և նոքա

բռնեցին ու տարան քահանայապետի մօտ, իսկ աշակերտները թողնն նրան և փախան, միայն Պետրոս հեռուանց դնում էր ետեւից: Արքեպիսկոպոս քահանայապետի մօտ, թէև շրջապատ սաստիկ էին չար խօսում, բայց ոչինչ չկարացին հաստատել. վերջը հարցրեց քահանայապետը՝ « Գո՞ւ ես Աստուծոյ Որդին », Յիսուս պատասխանեց. « Գու ասացիր, թէ ես եմ », և յետոյ այս ևս ասաւ, թէ՛ « կը տեսնեն նրան նստած Աստուծոյ աջ կողմը », այս խօսքի վերայ գոռացին ամենքը՝ թէ մահապարտ է, ու սկսան նախատել և ծեծել նրան:

§ 61, Պիղատոսի վէճեր:

Առաւօտը տարան Յիսուսին Պիղատոսի մօտ, և սկսան չարախօսել. թէպէս Պիղատոս իմացաւ նորա անմեղութիւնը և կամենում էր արձակել, բայց ժողովուր-

ըը գրգռուած քահանայապետներից և կարդացողներից՝ աղաղակեց՝ « Խաչ հանի՛ր զրան, ապա թէ ոչ՝ ոտքի կը կանգնեցնէ ժողովըդին բոլոր շրջաստանի մէջ, սկսած Գալիլեայից մինչև այս տեղ », Պիղատոս լսելով թէ Յիսուս Գալիլեացի է՝ շերտփէսի իշխանութեանց, ուղարկեց նրան շերտփէսի մօտ. թէպէտ սա ուրախացաւ նրան տեսնելով, բայց Յիսուս լսել էր և ոչինչ չխօսեցաւ. այն ժամանակ և շերտփէս անարգեց և յետ ուղարկեց Պիղատոսի մօտ: Սա տեսնելով թէ ոչինչ չէ կարողացել օգնել, այլ աւելի խռովութիւն է ընկնում ժողովըդեան մէջ, առաւ ջուր, լուաց ձեռները, ասելով. « այդ արդար մարդու արիւնից ես ազատ եմ », և նոքա աղաղակեցին. « Գորա արիւնը մեր վերայ և մեր որդւոց վերայ », Ապա Պիղատոս հրամայեց խաչել:

§ 62, Խաղաղութիւն:

Այն ժամանակ շրջայք պատեցին Յիսուսի չորս կողմը, որը ապստոլութեան, որը մէջքին ու գլխին էր խփում, որը հայհոյում էր. ապա տկորացրին, և նորա շորերը բաժանեցին իւրեանց մէջ, և նրան հազցրին կարմիր շոր, և փշէ պսակ դրին գլխին, ու տարան Պողոթոթայ և խաչեցին, և երկու աւազակներ էլ աջ ու ձախ: Մշակողմեան աւազակը խոստովանեց իւր մեղքը և ստացաւ արքայութիւնը:

Յիսուս խաչի վերայ աղօթում էր խաչողներու վերայ, մխիթարում էր իւր մօրը, տալով իւր փոխանակ նրան որդի սիրելի աշակերտ Յովհաննէսը: Յիսուս ջուր ուզեց, և տուին քացախ ու լեզի: Օրուայ վեց (12) ժամից մութը բռնեց երկիրը մինչև ինն (3) ժամը. արեգակը խաւարեցաւ: Յիսուս տեսնելով թէ ամենայն բան կատարուած է, աղաղակեց բարձր ձայ-

նով՝ « շայր, քո ձեռքը եմ աւանդում հոգիս », և աւանդեց. այդ ժամանակ շարժուեցաւ երկիրը, ճաքճաքուեցան քարերը, տաճարի վարագոյրը մէջտեղը պատուեցաւ, գերեզմաններ բացուեցան, և շատ սուրբերու մարմիններ յարութիւն առան, ու մտան սուրբ քաղաքը և շատ բուն երեւցին: Բայց զնուորներէց մէկը Պեղարդով ծակեց կողքը, և շուտով զուրս եկաւ արիւն և ջուր նորա կենդանութեան նշան:

§ 63, Թաղսն:

Յովսէփ Արեմաթացի այր պարկեշտ և նախարար, որ Յիսուսի ծածուկ աշակերտըն էր, Պիղատոսի թոյլատրութեամբ իջեցրեց Յիսուսի մարմինը խաչեց, ու պատեց մաքուր կաւով և դրաւ քարէ գերեզմանի մէջ: շրջայք՝ որ լսել էին Յիսուսից յարութիւնը, շատ վախեցան, և

կասկածերով թէ չլինի՞ որ աշակերտները գողանան մարմինը, և ասէն թէ յարու-
թիւն առաւ, խնդրեցին Պիղատոսից զին-
ւորներ գերեզմանին զգուշանալու համար
և կնքեցին գերեզմանաքարը:

§ 64, Յարու-թիւն:

Երբորդ օրը Յիսուս յարութիւն ա-
ռաւ գերեզմանից. պահպանները վախե-
նալով հրեշտակներու երևալուց՝ ընկան
գետնի վերայ ինչպէս մեռածներ: Եւ շա-
բաթ երեկոյն մի քանի բարեպաշտ կա-
նայք եկան գերեզմանը, որ իւղով և խըն-
կով օծեն Վրիստոսի մարմինը, բայց զը-
տան դատարկ, և հրեշտակը աւետիս ար-
ւաւ, թէ՛ այս տեղ չէ, յարեաւ, : : Եր-
բա պատմեցին Առաքեալներուն, և ինքն
յարուցեալն Յիսուս երևեցաւ տասնումեկ
աշակերտներուն Պալելիայի սարի վերայ,
ու պատուիրեց գնալ և քարոզել հեթա-

նոսներուն, մկրտել նրանցը յանուն Հօր,
և Որդոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, խոստանա-
լով նոցա լինիլ նրանց հետ մինչև աշխար-
հի վերջը:

§ 65, Համբարձո՞մը:

Յարութեան քառասուն օրից յետոյ
Յիսուս ժողովեց աշակերտներուն Բեթա-
նիայի մօտ Ձիթենեաց սարի վերայ, օրհ-
նեց նրանցը և խոստացաւ ուղարկել Հո-
գին սուրբ, որ ուսուցանէ և յիշեցնէ այն
ամենայն բաները, ինչ որ ինքը խօսել էր
նոցա հետ. և ապա համբարձաւ երկինքը,
ու նստաւ Հօր Աստուծոյ աջ կողմը:

§ 66, Հոգւոյն Սրբոյ Գալուսապը և Կրի-
ստոսեան յարաբո՞մը Երոստաղէմո՞մ:

Վրիստոսի խոստմունքը կատարուեցաւ
Հոգւոյն Սրբոյ իջնելով վերնատան մէջ

Առաքեալներու և միւս միաբան հաւատացեալներու վերայ, որք էին 120 հոգի: Սոքա ամենքը Լյուեցան շնորհքով զանազան լեզուներ խօսելու և հրաշքներ գործելու: Սոքա էին քրիստոնէութեան առաջին տարածողները: Քրիստոսի Եկեղեցին նախապէս հիմնեցաւ Երուսաղէմում, ապա շրէաստանի քաղաքներում և գեղերում, և յետոյ հեթանոսներու աշխարհներում: Պետրոս առաջին քարոզութեամբ շոգեզալստեան օրը դարձրեց դէպ ի Քրիստոս 3000 հոգի, և յետոյ Յովհաննէսի հետ բժշկելով մօրից ծնած կաղը՝ միւս քարոզութեամբ դարձրեց 5000 հոգի:

§ 67, Եկեղեցին Պաղեստինայում և Ալեքսանդրիայում:

Սուրբ Ստեփանոսի նահատակութենից յետոյ անհաւատ շրէայքը հալածանք

վերկացրին Առաքեալներու և միւս հաւատացեալներու վերայ Երուսաղէմում. այն ժամանակ հաւատացեալներուց շատերը ցրուեցան շրէաստանի և Սիրիայի կողմերը, որոց տարածեցին քրիստոնէութիւնը: Փիլիպպոս սարկաւազ մկրտեց Սամարացիքը, իսկ Երուսաղէմայեկեղեցին ուղարկեց այն տեղ Պետրոսին և Յովհաննէսին, որք ազօթք անելով և ձեռք դնելով նոցա վերայ՝ ստացան շոգույն Սրբոյ շնորհքը: Եոյնպէս և ուրիշները հաստատեցին եկեղեցի Գամասկոսում:

§ 68, Պօղոսի դարձը:

Գամասկոսի Եկեղեցին բաղմացաւ Պօղոսի դարձով. նա էր երիտասարդ Փարիսեցի, սաստիկ պաշտպան Մովսիսականն օրէնքներին, և հալածող Քրիստոսի եկեղեցուն: Գնալով Գամասկոս քաղաքը քրիստոնէութիւնը ջնջելու համար, յան-

կարծ ճանապարհին փայլատակեց երկնքից նորա վերայ այնպիսի անսովոր լոյս, որ ընկաւ զետնի վերայ ու կուրացաւ, և լսեց ահաւոր ձայն “Սաւուղ, Սաւուղ, ընդ՞ն էս հալածում զես, և կրկին լսեց ձայն “Ես եմ Յիսուս, որ դու հալածում ես, : Յետոյ Տիրոջ հրամանով կանգնեցաւ, ու նորա հետ եղած մարդիքը տարան նրան Գամասկոս, ուր մկրտուելով Անանիա առաքեալից (37 թ)՝ բացուեցան աչքերը: Գառնալով այսպիսի հրաշքով քրիստոնեայ, եղև յոյժ եռանդոտ քարոզել Աւետարանի, մանաւանդ հեթանոսներու մէջ:

§ 69, Եկեղեցին Աեապրիայոմ:

Պետրոս առաքեալ լինելով Յոպպէ քաղաքում, առանձին աղօթելու ժամանակ եղև նրան աստուածային յայտնութիւն հեթանոսները կանչելու համար

դէպ ի քրիստոնէական հաւատը՝ երկնքից կախուած կտաւէ զամբիւղի օրինակով, որ լիքն էր զանազան գազաններով, անասուններով և թռչուններով, և երկնային ձայնը հրամայեց Պետրոսին մտրթել և ուտել:

Հազիւ թէ աւարտուեցաւ տեսիլքը, երբ Առաքեալը տեսաւ իւր մօտ երեք ժարդիք ուղարկուած Հռոմայեցի հարիւրապետ Պուռնելիոսից, որ էր աստուածավախ և բարեգործ մարդ, որ նա հրեշտակի խօսքով խնդրեց Պետրոսից գալ Աեսաբիա, որպէս զի լսէ նորամէն հոգու փրկութեան բան: Հողին Սուրբ հրամայեց նրան գնալ աներկիւղ, և երբոր Պետրոս սկսաւ քարոզել Պուռնելիոսին և նորա հետ եղածներուն Վրիստոսի անօրէնութիւնքը և փրկութիւն հաւատով Յիսուս Վրիստոսի վերայ, ամենքն էլ լցուեցան Հողով Սրբով, և ապա մկրտեց:

§ 70, Եկեղեցին Անտիոքում:

Երուսաղէմի Եկեղեցին ընց, թէ Ստեփանոսի նահատակութենից յետոյ ոմանք հաւատացեալներ հալածանքից զրուած հիմնել են եկեղեցի և Անտիոքում, ուստի ուղարկեց Բառնաբասին, որ աւելցրեց այն տեղ հաւատացեալներու թիւը, և յետոյ Պօղոսի հետ ի միասին մէկ տարի աշխատեցին կարգաւորել այս եկեղեցին (39 թ.), և Անտիոքում ամենքէց առաջ ընկալան Կրիստոսեայ անունը:

§ 71, Պօղոս առաւելի հասարակաբ Եկեղեցեալ:

Անտիոքում եկեղեցին հաստատելուց և բարեկարգելուց յետոյ՝ Պօղոս սկսաւ երկը ճանապարհորդութիւն անել քրիստոնէութիւնը տարածելու համար: Եւաջին ճանապարհորդութիւնը արաւ Բառ-

նաբասի հետ (45 և 46 թ.). և հաստատեցին եկեղեցիք Արարոսի և փոքր Եսիայի նահանգների մէջ: Արկորդը ճանապարհորդութեան ժամանակ բաժանուեցաւ նորամէն Բառնաբաս, և Պօղոս նախ այցելութիւն անելով իւր հիմնած եկեղեցեաց, կրկին հիմնեց եկեղեցիք Մակեդոնիայում և Յունաստանում: Երրորդ ճանապարհորդութեան ժամանակ՝ քարոզելով Եփեսոսում երկու տարի աւելի, տարածեց Աւետարանը Եսիայի բոլոր տեղութեան մէջ, և յետոյ այցելութիւն անելով եկեղեցեաց՝ գնաց Երուսաղէմ (66 կամ 68 թ.), և հազիւ թէ աղատուեցաւ անհաւատ շրէից սպանուելուց: շումայ յեցուց հազարապետը աղատելով նրան մահից՝ ուղարկեց որպէս շումայ քաղաքացի Աեսարիա Փելեքս դատաւորի մօտ: Եյս տեղ երկու տարի շղթաներով կապած ֆնաց բանտի մէջ, և յետոյ Փելեքսին յաջորդ Փեստոս դատաւորի առջև

Ազրիպպա Թագաւորի ներկայութեան,
բողոքեց առ կայսր: Այս պատճառաւ ու-
ղարկեցին նրան պահապաններով Հռոմ,
ուր դտաւ շատ քրիստոնեայք, և երկու
տարի քարոզում էր տան մէջ, և կայսեր
տանից մի քանիսին դարձրեց: Պօղոս կոչ-
ւում է Առաքելալ հեթանոսաց:

§ 72, Մեռա առաքելաց հիշատակ Եկեղեցիք:

Միւս Առաքելալք և եօթանասուն ա-
շակերտները ճանապարհորդութիւն արին
զանազան կողմեր քարոզելու Աւետարանը:
Պետրոս քարոզեց Հրէաստանի, Ղազա-
տիայի, Պոնտոսի, Փոխիզիայի, Ապպադով-
կիայի, Պարսկաստանի և Ասորեստանի
կողմերում: Թադէոս Հիմնեց եկեղեցիք
Ադրեսիայում և Հայաստանում: Մար-
կոս՝ Աղէքսանդրիայում: Թոմաս քարո-
զեց Պարթևաց, Մարաց, Պարսից և
Հնդկաստանում: Անդրէաս՝ Սկիւթա-

յւոց: Բարդուղիմէոս՝ Հայաստանում:
Մարիամ Մազդազէնացի՝ Հռոմում:
Այսպէս և միւսները տարածեցին ամենայն
տեղ քրիստոնէութիւնը, հաստատելով
իրանց քարոզութիւնքը արիւնով և չար-
չարանքով:

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՌՍԲԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ:

§ 73, Վահանայապետութիւն Եկեղեցւոյ:

Եկեղեցու քահանայապետութիւնը Ա-
ռաքելալներու ժամանակ բաժանւում էր
երեք աստիճան, եպիսկոպոսութիւն, քահա-
նայութիւն և սարկաւազութիւն:

Եպիսկոպոսի իշխանութիւնն էր, ինչ-
պէս է և այժմ, ձեռնադրել և կարգել
քահանայք և սարկաւազներ, խրատել,
խրախուսել և դատել, և իշխանութիւն
իւր վեճակը կառավարելու:

Վահանայի պաշտօնն էր, ինչ որ այժմըս է, քարոզել ժողովրդեան և կատարել սուրբ խորհուրդները:

Սարկաւազի պաշտօնն էր, առաջ հոգալ անքատներու պիտոյքը, և յետոյ ծառայել սուրբ խորհուրդը կատարելու ժամանակ:

§ 74, Սուրբ Խորհուրդներ:

Սկրիտ-Բի-նն էր առաջին ճանապարհը մտներու Վրիստոսի եկեղեցու մէջ. Առաքելական դարում նախ՝ ուսուցանում էին հաւատը մկրտութիւն խնդրողին, և կատարում էր երեք անգամ ընկղմելով երեսայն ջրի մէջ, տալով ամենասուրբ Արքորդութեան անունը, և հագնում էր սպիտակ հանդերձ մաքրութեան նշան:

Վրոշի խորհուրդը տալիս էին Առաքեալք նոյն ժամին մկրտութենից յետոյ, և կատարում էր ձեռք դնելով: Բայց որովհետեւ եկեղեցին տարածուելով ամեն

տեղ, դժուար էր Առաքեալներուն գտանուել ամեն տեղ, ուստի սահմանեցին մեռնը, զոր օրհնեցին Առաքեալք և ուղարկեցին ամենայն տեղ, ինչպէս գրում է Վիտնեսիոս Արիսպագացին, որ նորամով կատարուի դրոշմի խորհուրդը:

Հաղորդութիւն: Այս խորհուրդը կատարուում էր 1, սուրբ Վիրքը կարդալով, 2, հոգեւոր երգերով, 3, քարոզութիւնով, 4, աղօթքով, 5, հաց և զինին, որ բերում էին ժողովուրդը սրբագործելու համար, 6, նուէրքի սրբագործելը հական բանով, 7, նորա բաժանելը ներկայ գտանուողներուն, և 8, սորանից յետոյ լինում էր սեղան, որ կոչուում էր սֆասոյ, այսինքն՝ «Երոյ հաց»:

Ապաշխարութեան խորհուրդը կատարում էր հրապարակական խոստովանութեամբ: «Նորա արտաքին նշաններն էին՝ ծնրաղբութիւն, զեանի վերայ վառուիլ, արտասուք, պահք, աղօթք»:

Պատկի համար պահանջուամ էր փեսայի
 և հարսի փոխադարձ համաձայնութիւնը,
 և ապա եկեղեցու ներկայութեանը օրհ-
 նում էր նոցա պսակը եպիսկոպոսը կամ
 քահանայն:

Քահանայութեան կոչման համար շատ
 սաստիկ էին քննում քահանայացուի հա-
 ւաքը, գիտութիւնը և վարքը. նրան ընա-
 ընում էր ժողովուրդը, և առաքեալները
 կամ եպիսկոպոսները պահէին և աղօթ-
 քով և ձեռք դնելով կատարում էին կարգը.
 յետոյ մտաւ մեռոնի զործածութիւնը,
 զոր առաքեալները սահմանեցին, ինչպէս
 գրում է Գիոնէսիոս Արխիպագացին:

Վերջին օձոմը կատարւում էր երբեմն
 իւղով, երբեմն աղօթքով, երբեմն միասին
 իւղով ու աղօթքով հիւանդի վերայ:

§ 75. Աստուածաշնորհութիւն:

Հասարակաց Աստուածաշնորհութիւնը
 սկսվում էր Տէրունական աղօթքով, կար-

դում էին հին ու նոր Ատակարանից մի
 քանի պուրհներ, և յետոյ եպիսկոպոսը
 կամ քահանայն մեկնում էր ժողովրդին
 կարդացածը. լինում էր երգեր, և վեր-
 ջանում էր Հաղորդութեան խորհրդի
 կատարելով:

Աստուածաշնորհութեան տեղերն էին,
 1, Արուստղէմայ տաճարը, 2, Վերնա-
 տանը՝ ուր Հոգին Սուրբ իջաւ, 3, առան-
 ձին տներ պատրաստուած յատկապէս սո-
 բա համար:

§ 76. Պահէ:

Առաքելական Ակեղեցին միշտ պահում
 էր քառասնորդական պահքը. Օստիկից
 առաջ, նոյնպէս Չորեքշաբաթի և Ուր-
 բաթ, ինչպէս երևում է առաքելական
 կանոններից, որի վերայ խօսում են հաս-
 տատութեամբ 2 և 3 դարու սուրբ Հայ-
 բերը: Բայ ի սահմանեալ պահքից առա-

ջին քրիստոնեայք պահում էին երբոր
 երեւելի գործ պիտի սկսէին, ինչպէս ձեռ-
 նագրութեան խորհուրդը կատարելուց
 առաջ, և ըն:

§ 77, Տօնակատարութիւնի:

Առաքելական եկեղեցին ունէր տօներ,
 1, Քրիստոսի յարութեան օրը, այն է Աիւ-
 րակէն, որ բռնեց շրէից շաբաթ աւուր
 տեղը, 2, նոր ուխտի Օտարէկը, Քրիստոսի
 չարչարանքի և յարութեան յիշատակ,
 3, Հոգեգալուստը, 4, Ծննդեան և մկր-
 տութեան տօնը, և 5, բաց ի սորանցից՝
 տօնում էր հանդիսով և մարտիրոսներու
 վխճանուելու օրերը:

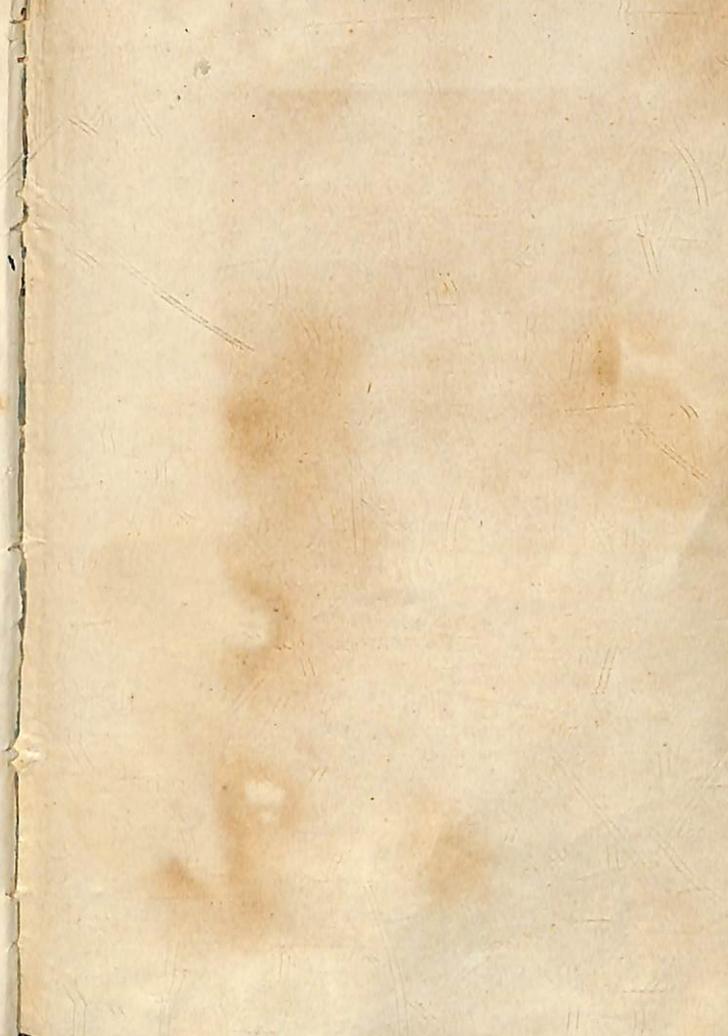
§ 78, Թաղութի ձեւը:

Շրէայք և հեթանոսները ունէին իւր-
 եանց թաղումի առանձին ձէսեր, և միա-

տեսակ կատարելու համար առաջին Ակե-
 ղեցին սահմանեց կատարել հանդիսաւոր
 կարգադրութիւնով և պատարագով: Մեռելը
 լեզացնում էին ջրով, պատանում էին ըս-
 պիտակ կաւով, երեսը դարձնում էին
 դէպ ի արևելք, թաղում էին մարտիրոս-
 ներու գերեզմանների մօտ: Անջեցիալի
 հանգստեան պաշտօնը սկսվում էր արևի
 մայր մտնելուց յետոյ և շարունակում էր
 ողջ գիշերը երգերով, ընթերցուածնե-
 րով և աղօթքով, և վերջանում էր պա-
 տարագով, և հացկերութով: Միւս օրը
 կանայք գնում էին գերեզմանը, զոր կո-
 չում ենք այգ: Շրէական եօթն օր սգի
 փոխանակ սահմանեցաւ եօթն օր պատա-
 րագ. նոյնպէս երեսուն օր տրամութեան
 և հեթանոսներու, որպէս Ազիպատացոց,
 եօթանասուն աւուր քրիստոնէական
 սահմանեցաւ քրիստոնէական սահմանեցաւ
 ըրծներով, և արևելքի որ պղծութիւն
 լիզում կոչվում է արքայական
 Ա. ՄԱՍՍԻԿԱՆԻ ԱՆՎԱՍ

[Faint, illegible text visible through the paper, likely bleed-through from the reverse side.]

1498

1498

«Ազգային գրադարան»

NL0028360

1456